
САИД РАВШАН

МАНЗИЛЛАР

ҚИССА

Тошкент

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

1980

ББК 84Ўз
Р 13

Р $\frac{70303 - 170}{М 352 (04) - 80}$ 23 - 80 4702057020

© Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980 й.

Элмурод автобазада иш бошлашдан бир ҳафта олдин шаҳарга келган эди. Унга ётоқхонада ҳозирча бўш ўрни йўқлигини айтишди. Шу билан, у Бозори гул маҳалласидаги бир ҳовли болохонасини ижарага олди. Ҳовли эгаси Рисолат буви ёлғиз турарди.

Болохонага тўғри йўлакдан чиқилди. Бу ерда кунчиқар томондаги деразалардан қўшни ҳовли кўзга яққол ташланиб турарди.

Натўғрича ашқол-дашқолини саранжом-саришталади. Деразаларга парда тутмоқчи бўлиб, ойналарни артаётганида, нигоҳи беихтиёр қўшни ҳовлига тушди. Ҳовли ўртасидаги сўрида келишган, чиройли бир қиз китоб ўқиб ўтирарди. Эғнидаги атлас кўйлаги гавдасига ёпишиб турар, бир ўрим узун қора сочи елкаси оша бўлиқ кўкраги устига ташланган эди. У бир лаҳзадаёқ қизга ҳавасманд бўлиб қолди.

Элмуродни қишлоғида кўнгли очик, феъли кенглигидан талай қизлар ёқтиришарди. Ўзи ҳам қад-қомати келишган, хатти-ҳаракатларида ажиб бир энчиллик муржасам эди. Лекин ҳалига қадар у бирор қизни юракдан ёқтирмаганди. Қўшни қизнинг ҳозир қандай китобни ўқиётганлиги унга албатта маълум эмасди. Лекин қиз шунчалик диққат билан берилиб ўқинётган эдики, китобдан бир дақиқа бўлса-да, кўзини узмасди. Элмурод, у бир қарармикан, деб узоқ кутди, ўзинча томоқ қириб йўталган бўлди. Кейин дераза ойнасини артаётиб,

аллақандай бир қўшиқни хиргойи ҳам қилди. Бироқ қиз қиё боқмади. Йигитнинг кўнглида энди қиз билан яқиндан танишиш иштиёқи туғилди.

— Салом, қўшни, ҳорманг! Айта олмайсизми, соат неча бўлди?

Қиз унга бир қараб, чиройли жилмайди. Шодланганидан йигитнинг юраги ўйноқлаб кетди. Аммо қиз шундан сўнг кўрсаткич бармоғини ўз билагига нуқиб, йигитга ишора қилди-да, яна ўқишга тутинди. Йигит уялиб, қулоқларигача қизариб кетди. «Бошқа бирор баҳона қуриб кетувди-я? Қўлингда соат бўлса-ю, сени қара-я!..»

Элмурод шу кун и уялганидан деразани шарт ёпди. Қизга ортиқ кўринмасликка ҳаракат қилди. Лекин кейинги икки кун унинг асосий машғулоти яна барибир дераза олдидан туриб, қўшни ҳовлини кузатиш бўлди. Нуқул қизнинг чиқишини пойларди. Қизнинг исми Замира эканлигини кеча қўшни бир болакайни гапга тутиб, билиб олди.

Қиз тез-тез ташқарига чиқиб турар, гоҳ ҳовли суғурар, гоҳ у-буни олиб чиқиб, арқонга иларди.

Кечки пайт ҳовли эгалари сўрида давра қуришарди. Қизнинг ойиси қирқ беш ёшлардаги аёл, отаси Сайфулла ака эллик ёшларда, ўрта бўй, семиз, мўйловдор киши.

Элмурод Замиранинг ҳар бир ҳаракатини кузатган сари қиз унда кучли қизиқиш уйғотар, қалби лаззатли бир туйғудан орзиқиб, энтикиб борарди. Кўнглида қиз билан тезроқ сўзлашиш, танишишни истарди. Қиз эса тўр парда ортидан ўзининг зўр эътибор билан зимдан кузатилаётганлигидан буткул беҳабар эди. Элмурод қизнинг кўчага чиқиш пайтини сабрсизлик билан кутар, чиқса дарров пизига тушиб, уни гапга тутмоқчи эди.

Ниҳоят учинчи кун қиз қўлнда сумка кўтариб кўчага чиқди. Элмурод ҳам уйдан чиқиб, унга пинҳона эргашди. Қиз тез-тез юриб, Тоқи заргарондан ўтди ва Эски шаҳардаги «Колхоз бозори»га кирди. Помидор, олма, картошка харид қилиб, сумкасини тўлғазди. Йи-

гит уни узоқдан, бозорчилар орасидан кузатарди. Қиз бозордан чиқиб йўлга тушганда илдам-илдам юриб, унга етди ва қизга журъатсизгина кўйда мурожаат қилди:

— Қўшни, юкингиз оғир чамамда, келинг, кўмаклашай...

Қиз бурилиб, унга ялт этиб қаради:

— Э, ҳа, сизми?.. Йўқ-йўқ, ўзим...

— Келинг энди... — Элмурод қўярда-қўймай қиз қўлидан юкини олди. Иккиси муюлишгача ёнма-ён индамасдан боришди.

Муюлишга етганда қиз жилмайди:

— Бўлди. Раҳмат.

— Нега энди?

— Яхши бўлмайди. Ўзим...

* * *

Эртаси кун чошгоҳда бир юк машинаси Зампиралар уйи дарвозаси олдига келиб тўхтади. Кузовдан катта тахта қутини тушираётганда, Элмурод ташқарига чиқиб қолди ва салом бериб, дарров кўмаклашишга киришди.

— Секинроқ, укалар, савил бу йиғма сервант жуда нозик нарсас. Эринмасдан туширайлик, — деди хирилдоқ товушда Сайфулла ака.

Шу кунги Элмурод баҳонада қўшни ҳовлига кирди. Қути ичкарига олиб кирилгач, уй эгаси чўнтак кавлаштириб, шофёрга кира ҳақи тўлади. Сўнг уни дарвозагача кузатди. Элмурод ҳам шофёрга эргашиб кетаётгани, бўлмади.

— Ука, эшитишимча, бизга қўшни бўлибсиз, — деди унга Сайфулла ака. — Агар вақтингиз бемалол бўлса, бирпас қарашворсангиз. Икковлашиб шу савилни эпачага келтирсак...

Биргаликда сервантни жойлаштиришга уринишди. Шу маҳал Замира кўчадан келиб қолди.

— Қизим, суюнчи бер... Кейин дарров чой қўйвор, чанқаб кетдим, — деди ота уйдан туриб.

— Чиройлими, дада, — деб эшикдан бош суқди Замира ва Элмуродни кўргач, бир лақза донг қотиб қолди. Сўнг жилмайиб салом берди-да, «ранги чиройли экан», деб қўшни хонага илдам кириб кетди.

— Мен ёмонидан олармидим, қизим. Саралаб, танлаб олдим, — деди ота сервант қизига ёққанлигидан қувониб, кейин Элмуродга қараб қўшимча қилди: — Бир йилдан буён каттароқ сервант олайлик, деб ҳолжонимга қўйишмайди. Менга қолса нариги хонада биттаси турибди, бас эди, ўша. Орзу-ҳавас эмиш.

Шу орада Замира хонага бир-икки кириб чиқди. Мен ўйлаганимдан ҳам чиройли экан, деб сервантга ҳавас билан қаради. Элмурод ҳам қизга ўғринча қараб-қараб қўярди.

У қизнинг отаси билан чой ичди. Сайфулла ака жуда серзавқ, беғам, ортиқча ташвишларни ёқтирмайдиган улфат киши экан.

— Ука, ёг-экстракция заводида ишлай бошлаганимга кўп бўлди, — Элмуродга ўзини танита бошлади у. — Хотиним кондитер фабрикасида ишлайди. Зўр пазанда. Замира — тўнғич қизим, пиллачилик фабрикасида ишлайпти. Зеҳни ўткир, тарих факультетининг иккинчи курсида спртдан ўқийди. Синглиси Зилола тўққизинчи синфга кўчди. Маданият уйи томонидан «Зеҳн» телевизион конкурсида қатнашгани Тошкентга кетган...

Сайфулла ака кенжа қизи бугун келиши кераклигини фахр билан айтгач, йигит ҳақида сўради.

— Яқинда хизматдан қайтдим, — деди Элмурод. — Иш даракладим. Эрта-индин ишга киришаман.

— Аслида биздек қишлоқдан экансиз-да, ука, — деди уй эгаси ва яна сўзида давом этди. — Менинг ҳам асли туғди-битти ерим Когон районининг Тутикунда қишлоғи. Бригадир билан чиқишолмай шаҳарга келиб қолганман. Эҳ-қе, бунга анча-мунча йил бўлди. Энди

мана танишдик. Бизникига тез-тез ўтиб турунг, ука! Лекин бу оқшом албатта ўтасиз, сервантни ювамиз. Бўлмаса бошқа пайт бизнинг хотиндан осонликча ҳақ ундириб бўлмайди. Ҳа, айтганча, футболга ишқивозмилар? Мен «Пахтакор»нинг ўйинини қолдирмаيمان.

— Бугун «Аралар» билан ўйнайди шекилли.

— Шекиллиси нимаси, э, бор бўлинг-э! Албатта ўйнайди. Келинг, биргаликда кўрамиз. Телевизоримиз зўр кўрсатади, — деди Сайфулла ака.

Элмурод бу ердан яхши кайфиятда чиқиб кетди.

Оқшомда уй эгаси Рисолат буви уни чақириб қолди.

— Болам, бу ёққа бир тушинг!

«Сув ташиб челақларини тўлғазиб қўйган бўлсам, супага ҳам қалин сув сепувдим. Қафтдеккина гулзорга ҳам... Яна қандай юмуш чиқиб қолдийкин?» — кўнглидан ўтказди Элмурод. Сўнг шошиб пастга тушди.

— Қўшнимиз меҳмондорчиликка айтиб кетди. Юринг, ўтайлик. Хафа бўлишмасин, — деди кампир.

— Таклиф қилишган бўлса борамиз, бувижон, — деди Элмурод ич-ичидан суюниб.

Ҳаммалари сўрида, хонтахта атрофида давра қуриб ўтиришди. Сайфулла аканинг хотини жуда дилкаш, эпчил, меҳмондўст эди. Қўшниларни кўриб суюниб кетди. Элмурод бир оз қисиниб, нийманиб ўтирарди. Замиранинг синглиси Зилола ҳам ҳалигина келган эди... У ҳусн-тароватда опасидан қолишмасди. Қош-киприқлари қора, қарашлари ўтли эди. Қўнғироқ овози, ўктамона сўзлашидан Замирага нисбатан шаддодлиги, оилада бир қадар эрка ўсганлиги билиниб турарди. Ҳа, Замира бошқача... Ўйчан, мўмин боқар, юз-кўзидан аллақандай меҳрга муҳтожлиги, нимадандир ўксинаётганлиги, эзилаётганлигини тусмол қилиш мумкин эди. Унда Зилолага хос ноз-истиғно йўқ эди.

Меҳмондорчилик жуда кўнглили ўтди. Гап Элмуродга тегишли бўлганда у одоб сақлаган ҳолда, қисқа жавоб қайтарарди. У рўпарасида ўтирган Замирага гоҳ-

гоҳ зимдан қараб қўяр, Замира ҳам унга тез-тез ўғринча боқиб олар, нигоҳидан нечундир уялаётгани, хижолат чекаётгани сезилиб турарди. Зилола эса Элмуроддан шўх, ўтли нигоҳини узмасди. Фақат Сайфулла аканинг кўнгли ҳеч ёришмаётганди, техник сабабларга кўра футбол ўйинини олиб кўрсатишмаганидан фигони фалакка кўтарилганди.

Хуфтонга бориб кампир билан Элмурод ўринларидан қўзғалишди.

* * *

Ишга кирганининг учинчи ҳафтаси, якшанба кунда Элмурод ҳар галгидек қишлоғига бормади. Куни кеча онаси уни кўришга келиб кетганди. Шаҳарда ўтган шу бир ойга яқин муддатдан у кўнглида мамнун эди. Шу даврда унинг кулбасида Замира билан синглиси Зилола икки-уч марта бўлишди. Замира дазмолни тузатиш баҳонасида чиқди. Синглиси «Спидола»га батарея ўрнатиб беринг», деб келди. Улар болохонага ҳар бир чиқишганида, албатта бирор юмушни баҳона қилиб кўрса тишарди. Энг қувончли томони шунда эдики, йигит тунов оқшом ишдан қайтганда ўз кийимлари ювилган, дид билан дазмоллаб қўйилганини кўрди. Хаёлидан, бу Замиранинг иши бўлса керак, деган гап ўтди, хурсанд бўлганидан кўнгли яйраб кетди.

Элмурод эртаси куни ажойиб бир кайфият билан ишлади. Фақат қотмадан келган, найнов прорабнинг сўзини ерда қолдирганидан кўнгли бир оз хижил эди. «Унга гапнинг индаллосини айтсам бўларкан!»

Иши тугагач, гаражга қайтди. Идора олдида турган диспетчер уни қўққисдан чақирди:

— Ҳув янги келган йигит, дарров директор кабинетига...

Элмурод қаншарини қашиб, ҳовли бурчагидаги бино томон одимлаб кетди. Бориб тўғри директор ҳузурига

кирди. Семиздан келган, япалоқ юзли эллик ёшлардаги тепакал Султон Жалилович электрустарада соқол қиртишлаётганди. У Элмуроднинг саломига бош қимирлатди-да, гапни қисқа қилди:

— Қурилишдаги командировканг тугадими?

— Ха...

— Ёмон ишламаяпсан. Яша! Молодец! — У электрустарани қутнсига жойлаштираётиб, қўшимча қилди:— Лекин ўзингдан катта киши иш буюрганда ҳеч маҳал шаккоклик қилма. Қурилиш прораби бир машина пишиқ ғиштни бир ерга обориб ташла деса, унамай объектга оборибсан? Ҳалитдан ўзбошимчалик яхшимас, ука.

«Дарров қаёқдан бўла қолдйкан?..»

— Ортиқча ташвишни хоҳламайман, ўртоқ директор. «Ғиштни аллақайси бир кишининг уйига элтиб ташла», деди. Бунақанги ишни ноғорасига ўйнайдиган шофёрга айтсин! Мен...

— Бўлди, бас... — унинг сўзини бўлди директор. «Ўргилдим сендай ҳалол ишлайдиган олифтадан. Прорабни хоҳлаган пайтида юк машинаси билан таъминлаб турибман. У ҳам ҳиммат қилмоқчи бўлган, аммо бу тентак... Хайрият, айтилган адрес меники эканлигини билмабди. Яна битта активист етмай турувди, ўзи...»— Султон Жалилович тезда гап йўналишини бошқа ёққа бурди. — Синамоқчи эдим... Молодец! Бормай тўғри иш қилибсан. Душанба кuni шагал ташишга борасан. Йўл қурилиш бошқармаси ихтиёрига...

— Хўп, кетсам майлими?

— Жўна...

* * *

Элмурод дам олиш кuni тушгача шаҳар кезди. Кинога тушди. Офтоб ботар пайтда кулбасига қайтди. Буви қудасиникига кетиб қолибди. Бунинг унга дарвоза калитини берган Замира айтди. Бувининг ёлғиз ўғли

қурувчи эди. Икки йил илгари бездан оғриб ўлди. Келини туғишганлариникига кетиб қолган. Рисолат буви ўғлидан бирдан-бир ёдгор — неварасини кўргани қудасиникига тез-тез қатнаб туради. У икки-уч кунда кела олмаслигини айтибди. Элмурод ҳовлидан хабардор бўлсин, дея Замирага тайинлаб, калитни унга қолдириб кетибди кампир. Унинг бахтига Замира ҳам уйида ёлғиз экан. Ота-онаси, синглиси қишлоққа меҳмондорчиликка кетишибди. Душанба эртаси қайтишаркан.

Кутилмаганда қиз ундан илтимос қилиб қолди:

— Ҳалироқ бир-икки соатга вақтингиз бўладими? Бир дугонамникига бирга бориб келардик, — деди у ва илова қилди: — Энг қалин дугонам. Бу оқшом тўйи. Жуда тайинлаган. Тўйга бормасам, асло кечирмайдн. Бир ўзим борсам, қайтишда...

Элмурод суюниб кетди. Икки соат ҳам гапми, тунн билан кетишга ҳам тайёр. У ич-ичидан қувониб, қисқа жавоб қилди:

— Бўпти, борамиз.

— Келишдик-а? Унда бир соатдан сўнг мени кўча муюлишида кутинг.

Элмурод Замирани кўча муюлишида кўриб, лол қолди. Дид билан кийинган, эғнидаги қирмизи кофтаси жуссасига ёпишиб турар, латиф чехрасидан нур ёғилаётгандек эди. Одми кийинган йигит унинг олдида ўзини ўнғайсиз сеза бошлади.

— Тўйга бир қишлоқи йигитни эргаштириб бораётганингиздан ийманмайсизми?—сўради йигит тутилиб.

— Нега энди ийманарканман? — самимий жавоб берди қиз.

Элмурод ўзини-ўзи ўринсиз камситганидан хижил бўлди.

Иккиси чоққина безатилган тўйхонага кириб келишганда, давра аллақачон қизиган, ўйин-кулги авжида эди.

Элмуроднинг лабларидан майин табассум аримасди, очиқ чехра билан Замирага тез-тез қараб-қараб қўярди.

Анча-мунча ароқ ичганидан ёноқлари ловулларди. Қиз ҳам йигит қистовида бир-икки қадаҳ «шампанское» ичиб, юзга қизиллик югурди. Иккиси гоҳ сирли, маънодор кўз уриштириб олишар, Замира ўз нигоҳи билан гўё: «Сизу менга ҳам худди шундай кун насиб этармikan, этганда сизга бир умрга вафодор ёр бўлардим», деяётгандек эди.

Элмурод қизга аста шивирлади: «Секин чиқинг, кетамиз!»

Иккиси даврани тарк этишди. Замиранинг кайфи хийла ошганди. Юрганида сал-пал довдирарди, бунга сезган йигит унинг биллагидан қўлини ўтказиб олди. Қиз йўл бўйи гапириб келин бўлмиш дугонасига ҳавас қилаётгандек бўлди. Унга яқинлашгач, ичимлик кайфиятидан анча ладилланган Элмурод қизни ўз кулбасига астойдил таклиф этди:

— Келинг, суҳбатлашиб ўтираминиз!

Қиз унга ҳадиксираб қаради. Йигитнинг чеҳрасида самимийлик, меҳрибонлик ифодасидан бўлак нарсани сезмагач, рози бўлди.

Қиз олдинда, Элмурод унинг ортидан пиллапояни бирма-бир босишиб болохонага кўтарилишди. Йигит чироқни ёқди ва ўзига қандайдир мўмин тикилиб турган бир жуфт жоду кўзни кўрди. Қизнинг термнлишидан, мана, мен қаршингда, амрингга мунтазирман, деган маънони уқди. Кўнглида ёмон нияти йўқ эди, энди эса... қаршисида турган қизни ўтиришга ҳам таклиф этмай, уни маҳкам қучганича, шошқалоқлик билан ўпа бошлади. Бир фурсатдан сўнг қиз ўзини зим-зиё хонада, каравотда, Элмурод оғушида кўрди. Қиз лочин панжасига илнинган қушдек тўлганлиб, тиңирчилаб, қаршилиқ кўрсата бошлади.

Қайноқ, момиқ бадан йигит вужудини ўтдек куйдирар, иродасини ҳирс довулига тизгинсиз тутқизганидан қиз дудоқларидан ютоққан ҳолда басма-бас бўса оларди.

— Сизни яхши кўраман! Яхши кўраман, — қиз қулоғига шивирларди йигит. — Сиз ҳам...

Қиз энди гапирмас, негадир нафас ютган эди.

Эҳтирос билан қучоқлаш, ўпишлардан қизнинг қалбида ҳам энди ёқимли туйғулар мавж ура бошлаганди. Тортинчоқлиги йўқолиб, йигит бўйнидан қучганича унинг сочларини бармоқлари билан силай бошлади. Шунда йигит бирдан қизиқ ҳолатга тушиб, алланарсадан умидсизлангандай чуқур хўрсинди-да, вужуди беҳос бўшашиб қетди. Нега у дарров таслим бўляпти?

— Айтганча, ишга кирдингизми? — сўради қиз йигитни гапга солгиси келган кўйда.

— Ҳа, — лоқайдлик билан жавоб қайтарди йигит.

— Нима ишга?

— Ўз касбим... шофёрликка...

— Нима?! — қиз бирдан титраб, йигитни бағридан силтаб юборди ва сапчиб ўрнидан турди. Элмурод ҳайрати ошиб, чироқни ёқди. У ранги оқариб, кўзлари косасидан чиққудай бўлиб ўқрайиб турган, ёноқларида ёш думалаётган қизни кўриб, бир қадар қўрқиб кетди.

— Сизга нима бўлди, Замира?

Лаблари титраб турган Замира қўрсик билан: «Ҳеч нима»,—деди-ю, бирдан ўксиб, кафтларини юзига босди ва негадир кескин эшикка бурилиб, илдам чиқиб кетди.

Йигит баттар таажжубланди. «Қизиқ, нега бундай қилди? Касбимни эшитиб, нега бунчалик чўчиб кетди? Ёки касбим ёқмадими унга?!»

Элмурод чуқур сўлиш олиб, оғир гавдасини каравотга ташлади.

* * *

Элмурод кун бўйи шағал ташиди. Йўлда нуқул Замира ҳақида ўйларди. «Нега у бирдан... ҳали турмуш қурмаган-ку?! Ёки севишган йигити борми? Айтмади-ку? Ёки кайфи ошгани туфайлими?.. Шундай қамтар, ке-

лишган қизнинг бундай нохуш ҳолга тушишида, албатта, бир сабаб бўлса керак? Қандай сабаб бўлди-кан?»

У ишдан қайтганида гўлабирдан келган ҳамкасби Ғани:

— Менга қара, жўражон, — деди унга. — Мукофот олишни хоҳлаб қолибсан-да. Шағал ташишга ўтибсан?

— Мукофот қуруқдан-қуруқча берилавермас, дўстим.

— Бе, қизиқ экансан. Ҳали кўп нарсадан хабаринг йўқ экан-ку! Кўзбўямачилик қилсанг, мукофотнинг биринчиси сеники бўлади.

— Қизиқ-ку, қайси маънода айтяпсан?— таажжубланиб сўради Элмурод.

— Била туриб, ўзингни гўллика соласан-а? Йўл қурилишида Куйикмозор карьеридан шағал ташидинг-ларми?

— Ҳа, ташидик.

— Шерикларингнинг кўпчилиги Зарафшон дарёси қирғоғидаги Сарапул карьеридан шағал ташишади. Путёвканини эса Куйикмозор карьеридан тўлдириб олишади. Куйикмозор қирқ чақиримлик масофа, Сарапул карьери эса ё йигирма чақирим чиқади ёки йўқ. Куйикмозорга бир йўла қатнагунча, Сарапулга бемалол икки қатнаса бўлади. Путёвкани келишиб қўйган кишисига тасдиқлатиб олиб, «Ура! Нормани икки-уч ҳиссадан бажаряпмиз», — дея дўпписини яримта қўйиб, кеккайиб юрганлар йўқ эмас! Асфальт ётқишида иккала карьер шағали бир-биридан қанчалик фарқ қилишини мендан яхши биласан. Ашур, Рўзидай доғулиларга иш битса, буюртма эпланса бўлгани. Билиб юрибсан-ку, мукофотнинг олди ҳамиша уларники бўляпти.

— Шундай кўзбўямачиликни била туриб, индамай жим юрибсанми? Қойил-э! Яна комсомол эмиш... — у қизнишиб кетди.

— Қўйсанг-чи? Мунча ўқраймасанг!.. Сенга бир гапни айтиб, балога қоламан чоғи-ку!.. У айёрларнинг ода-тини билмайсан. Бир ўчакишмасин, кейин чиқишиб бўп-

сан... Директор ҳам уларга ён босади. Негалигини ўзим ҳам билмайман. Уларнинг ишларига қаршилиқ кўрса-тиш бефойда. Дарвоқе, сен комсомол ташкилотининг аъзосисан. Бир уриниб кўр-чи, шояд бирор фойдали на-тижага эришсанг...

Элмурод эртаси куни Ғанидан эшитган гапларининг ҳақлигига тўла ишонч ҳосил қилди. Ўзи билан бир карьердан шағал ташишга борган уч-тўрт шофёр бир йўла қатнашди-ю, бошқа кўриниш беришмади. Сўнгра у воқеани комсомол ташкилотига билдирди. «Комсомол прожектори» аъзоларидан иборат комиссия тузилди. Ингичка мўйлови ўзига ярашган, доимо кўзойнак тақиб юрувчи комсомол ташкилоти секретари Тоҳир, бюро аъзолари Самад ва ўзи комиссияга қўшилишди. Текши-риш ишлари бошланди. Ашур, Рўзи, Мاستон сингари шофёрларнинг кўзбўямачилик қилиб юрганлиги далил-лар асосида исботланди. Текшириш натижаси дирекция-га маълум қилинди. Бироқ директор уч кишидан иборат комиссия аъзоларини чақириб, уларга мулоимлик би-лан гап уқтиришга тушди.

— Укалар, мен аввало ўз обрўйимни эмас, коллек-тив обрўсини ўйлаяпман,—деб бамайлихотир сўзлади директор. — Билдик, хунук пш қилишибди... Вақтида англаб, аниқлаб бпзга билдирганларинг дуруст бўлди. Молодец! Лекин гап шу ерда қолсин. Ўзимиз айбдор-ларга танбеҳ берамиз.

— Майли, розимиз, — деди секретарь Тоҳир, — ле-кин уларнинг қилмишларини комсомол йиғилишида ал-батта муҳокама қиламиз.

— Ана, холос, гапимиз яна бир ердан чиқмаяпти-ку!— деди директор норози қиёфада столни чертиб. — Хўш, муҳокама қилиб, борингки, уларга жазо бердинглар ҳам, дейлик. Лекин бундан нима фойда? Танқид мой эмас, бамисоли ўтқир тиғ. Улар тенгқурлари орасида бош кўтариб юролмайдиган бўлишади. Ишдан совинша-ди. Ишимизга зиён етади, деб ташвишдаман, укалар.

Комсомол тафтишчилар ночор директорнинг фикрига қўшилишди.

Улар чиқиб кетишгач, Султон Жалилович креслодан қўзғалди. Кабинети бўйлаб у ёқдан-бу ёққа юра бошлади. Дастрўмолчасини олиб, тепаси тақир боши, бўйинини артди. Папирос тутатди. Чуқур хаёлга толди. «Тинч ишлашга қўйишмаяпти. Ҳар кун бир дилсиёҳлик. Олдинги ишим анча дуруст эди-ю... На илож. Кимсан, автотрест бошқарувчисининг ўринбосари. Эндиликда оддий бир автобаза директори. Соямга салом берувчи директорлар озмиди? Қаҳримдан дир-дир титрайдиганлар-чи? Энди йиғинларда улар билан бир қаторда ўтирадиган бўлдим. Баъзи бирларига ҳатто тик қарашга ботина олмайман. Улар гўё мана, биз ҳам эдик сендек, сен ҳам бўлдинг биздек, деб илжайишиб қараётгандек туюлади. Пенсияга чиқишимга уч йил қолганда бўшатишди-я. Ақалли кўп йиллик хизматларимни ҳам инобатга олишмади! Энди гап-сўз бўлмай, пенсияга чиққунча шу вазифани беғалва амаллаб турсам бўлгани. — Директор папирос тутган семиз, сертук қўлини тез-тез лабига олиб борар, тортиб-тортиб, устма-уст сигарета сўрарди. — Бу янги активист Элмурод бошга битган бало бўладиганга ўхшайди. Насиҳат қилсам, менга гап уқтиради-я. Нега ҳам чақирдим уни. Ҳали нималар деб вайсади у бетамиз?.. «Айтганингиздек, содир бўлган нуқсонларни четдан ҳеч ким билмади, дейлик. Лекин бу камчиликларни кўра-била туриб, хаспўшлаш эмасми? Сиз коллектив обрўйини кўзда тутяпсиз. Бироқ бу сирли обрўнинг нима кераги бор?! Камчиликни била туриб, уни вақтида ошкор этишга тўсқинлик қияпсиз! Бундай ноўрин ишлар бир кунмас бир кун юзага чиқса, ўшанда коллектив бутунлай обрўсизланади-ку! Менимча, нуқул шахсий манфаатини кўзловчиларни ўз вақтида фош этиш зарур. Уларни ҳалол ишлашга ундаш керак. Акс ҳолда Ашур, Рўзидек ялқовларга йўл очиб берилган бўлади...» Ажаб, нега у ҳадеб Ашур билан Рўзини тилга оляпти?

Ёки у тентаклар оғзидан гуллаб қўйдимикан?.. Ҳали бирор ғавғони қўзғамайдими? Қайданам уларга?.. Тавба! Парткомга айтганим айтган, деганим деган бўлса, ишчилар комитети раиси сўзимдан чиқмаса. Комсорг ҳам кўнди гапимга. Бошқалар-чи! Ижозатимсиз бирор юмушни ҳал этишолмайди. Бу қайсар қайданам йўлиқиб қолди-я? Келиб-келиб шу тирранчага қолганда панд ейманми?.. Ҳали шошмай тур! Шундай боплаб таъзирингни берайки... Ўзга қўл остимда ишлайдиганлардай изимдан чиқмайдиган бўласан. Муштдай қолда менга ўғит беради-я, тирранча! Юмшоқ гапнинг гадоси экансан-ку. Бирпасда унинг кўнглини аврадим-қўйдим-а... Яша, балли! Молодец экансан, ука! Ҳамма вақт ана шундай актив бўл! Олов йигитлигингдан қолма. Ишда жиндай камчилик сездингми, дарҳол менга келиб айт! Тезда хотима берамиз. Ашур, Рўзи бплан эса шахсан ўзим алоҳида шуғулланаман. Уларнинг шундоқ ҳам таъзирини бериб қўяйки, иккинчи бор асло ноўрин иш қилишмайдиган бўлишади, деб елкасига шапатилаб қўйсам илжайди-я... Ширин сўз билан илон инидан чиқибди. Бир амаллаб муомалага кўндирганим яхши бўлди, уни. Ашур билан Рўзига ҳам бир-икки оғиз насиҳат қилиб қўймасам бўлмайди чоғи. Индамаганим сари кўп катта кетишяпти. Ўф, бу одамлар билан мурса қилиб ишлаш бирам қийин бўляптики...»

* * *

Мана, сўнгги учрашувдан буён бир ярим ой ўтиб боряптики, Замира ҳамон Элмуродга қайтиб кўриниш бергани йўқ. Имкони борича ундан ўзини олиб қочади. «Нега ўша кеча унга эрким жоловини тутқиздим-а? Энди бу ёғи нима бўлади? У мен ҳақимда нималар деб ўйлаётганикин?.. Бир дафъа оғзим куйгани камлик қилгандек, яна... Мен уни алдашга сира ҳақим йўқ! О, қар-

чиғай йигит, нега сен менга бир йил, ҳа, бир йил олдин учрамадинг?!»

У йигитни ҳар лаҳза қўмсар, эслаб турарди. Наза-рида йигит доимо унинг ёнида эди. Кўча-кўйда юрса нақ рўпарасида пайдо бўларди, гўё уни йўлга бошлаб бораётгандек бўлиб туюлаверар, сирли оҳангда шивир-лаб, мен сизни севаман, ҳа, севаман, деяётгандек эди. Қиз бирга ўтказган ўша лаззатли висол онини, йигит қиёфасини унутишга ожизлик қиларди. Йигит унинг юрагига шу қадар кучли ишқ ўтини қалагандики, унинг бу оловдан осонликча қочиб қутулпши даргумон эди.

Севги чанқоқлиги, азоби Элмурод қалбини ҳам бор-ган сари ўртаб-қийнади. «Нега у мендан ўзини бун-чалик олиб қочади? Сабаб нима?.. Уяладими? Ё ўшан-да?.. Наҳотки, энди у билан бошқа ҳеч учраша олмасам-унинг ҳуснига тўйиб-тўйиб боқолмасам...»

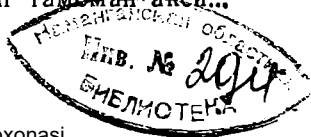
У узлуксиз ўй сураб, кўзи ўнгида нуқул Замира гав-даланар, уни хаёлидан нари кеткиза олмас эди. Қарчи-ғайини йўқотган овчидек аламзада, инидан ажралган қушдек безовта эди. Беором, ғаш кўнгли дақиқа сайин севгилисини қўмсарди.

Элмурод кун бўйи хаёл суришдан нарига ўтмади. Машинаси ремонтда эди. Самосвали остига кириб, кар-дон вални туширди. Криставинани очиб, эринчоқлик билан мойлади. Шу йўсинда кунни ўтказди. Шу кунни ўтказган умрининг энг бемазмун кунни бўлгандай туюл-ди унга.

Дард устига чипқон, деганларидай гараждан чиқиб уйга қайтаётганида яқинда пўстаги қоқилган икки ҳам-касби уни ўртага олди. Ашур:

— Ўв, активист, чақимчилик қилганинг билан бирор еримиз камайдими, — деди хиринглаб кулиб, — яна сен ҳам ўша одамсан, биз ҳам...

— Йўқ, янглишялсан! — деди Элмурод. — Бир одам-ликка одаммиз, лекин одам ҳар хил бўлади. Айрими ҳалол, виждони пок. Айрими бунинг тамоман акси...

— Вой, соф виждонли-ей! Ха-ха-ха... — масхараомуз кулди Ашур. — Ҳой активист, менга қара! Кейинги пайтлар тоза ҳаддингдан ошяпсан-а? Мени, машинам йўлда бузилиб қолди, тузатгунча кун ўтди, деган баҳона билан шахсий участка қураётган кишиларга шағал ташиб, пуллаб юрибди, деб, Рўзини ёғоч базаларига бўзчининг мокисидек қатнаб, ҳамён фойдасига киракашлик қилиб юрибди, деб деворий газетага ёзибсан. Бизнинг ишимизга ҳадеб бурнингни суқаверасанми, энағар?

Уларнинг мақсади Элмуроддан қасдларини олиш, боплаб унинг таъзирини бериб қўйиш эди. Учакишганлардан иккинчиси Рўзи деган бадбашара, бақувват, қора йиғит ҳам Элмуродга ўдағайлади:

— Савил, замон кўтармайди-да, бўлмаса борми, сен активистнинг чақимчи тилингни бурдалаб ташлардим...

Элмурод чидаб туrolмади.

— Катталиқ қилгунча бурнингни артсанг-чи, мишиқи, — деди.

Рўзи: «А, нима дединг?» — деди-ю, Элмуроднинг бошига мушт туширди. Урҳо-ур бошланди. Элмурод битта иккита мушт еган бўлса ҳам ўзига ҳамла қилган икки ҳамкасбининг боплаб адабини берди. Уларни ўтиб кетаётган икки забардаст йўловчи ажратиб қўйишмаганда эди, ҳали-вери муштлишишарди.

Лекин Элмурод бўлиб ўтган бу кўнгилсиз воқеадан ҳеч кимга оғиз очмади. Фақат «Ғани бежиз айтмаган экан-да, улар бировга ўчакишса хира пашшадан ҳам баттар ёпишишаркан», — деб ўйлади.

Элмурод бу йиғитларнинг эшитган даккилари уларнинг тузалишларига катта сабоқ бўлади, тўғри йўлдан кетишади, деб умид боғлаган эди. Афсус, янглишганини, уларнинг йўлда ҳамон тўғон бўлиб туришганини ҳис этди.

. * * *

Элмурод болохонага кўтарилиб, деразадан Займирлар ҳовлисига нигоҳ ташлади. Қўзлари Замирани муш-

тоқлик билан қидирарди. «Нега у менга тутқич бермайди? Бирон боиси борми?! Бутун жисми таним унинг ишқида тинимсиз куйиб-ёняпти! Лекин менинг ҳадсиз, оташни севишимга лойиқми ўзи? Вафодор бўладими? Бир кунни доғда қолдириб кетмайдими?» Шулар ҳақида ўйларди Элмурод.

У деразадан қўшни ҳовлига тез-тез қараб қўйишни канда қилмас, Замира эшикка чиққанида гоҳ бехосдан нигоҳи унга тушар, шунда у ғалати бўлиб кетар ва дарҳол кўзини ҳовлидан олиб қочарди.

Элмурод қўшни қизча билан Замирага: «Илтимос, бир учрашайлик! Сизга айтадиган муҳим гапим бор», деган мазмунда хат узатди.

У учрашиш илинжида икки хуфтонгача кўчага чиқиб айланиб юрди. Аммо қиз уйдан чиқмади...

Зилоладаги ўзгариш мутлақо бошқача эди. Элмурод унинг илтифотли муомаласи, сўзлари, ҳаракатларида ўзгача бир самимият мавжудлигини сезар ва буни қизнинг менга кўрсатаётган ҳурмати белгиси деб тушунарди. Аммо Зилола уни кўриши биланоқ дил ўртовчи ажиб табассум ҳада этарди. У шўх қарашлари, табассуми билан: «Ҳой, барно йпгит, наҳот илтижолу боқиншларимдан бирор маъно сезмаётган бўлсанг?!» — деяётгандек эди.

Чиндан ҳам у Элмуродга жуда қизиқсиниб қолганди. У ҳақда ўйлаганида кўнгли алланечук бўлиб, орзиқиб кетарди. Унинг тўғрисида мумкин қадар кўпроқ нарсаларни тезроқ билиб олиш ташвишида безовталаниб юрар, Элмуроднинг ўзига бепарво, бефарқ қарашини сира ҳазм қилолмас эди.

Элмурод бугун ишдан қайтгач, ювиниб-тараниб, шаҳар айланишга чиқди. Лабиҳовузга етганида, Зилола унга дуч келди. Эгнида чиройли қўйлак, сочлари зан-

жирдек бир ўрам қилиб, бошида чамбарак тахлит турмакланган эди.

— Ишдан келяпсизми? — сўради қиз.

— Йўқ, шундай айланиб юрибман, — деди Элмурод. — Узингиз-чи?

— Мен ҳам... Айтганча, мени табриклашингиз мумкин. Бугун учта беш олдим...

— Мен бўлсам «аравамни» зингиллатиб, объектга саккиз машина шағал ташидим...

Қиз шодон қиқирлаб кулди, دادил боқиши, эркаланиб гапириши Элмуродга нечукдир ўринсиз, эриш туюлди.

— Опангиз кўринмайдилар? — сўради Элмурод.

— Ишдалар. «Коммунистик меҳнат зарбдори» бўлмоқчи опам. — Яна эркаланди Зилола. — Юринг, музқаймоқ еймиз. Мен атайлаб шу учун чиққанман...

Улар ҳовуз бўйидаги пештоқида «Мороженое» деб ёзилган павильонга келишди. Йигит музқаймоқ олишга бораётганди, қиз унамади, уни билагидан ушлаб тўхтатди.

— Илтимос, сиз ўтира туринг. Мен ўзим...

Қиз дарров икки товоқчада музқаймоқ олиб келди. Иккиси стол атрофида юзма-юз ўтиришди. Музқаймоқ ейишаркан, қиз Элмуродга ўқтин-ўқтин қараб қўяр, сўзлашганида лабидан майин табассум аримасди. Унинг йигитга меҳри тобора ошиб борар, Элмуроднинг ҳар бир гапини юрагига яқин оларди. У опаси билан йигит ўртасидаги муносабатдан умуман беҳабар эди.

— Сиз опангизга ҳеч ўхшамайсиз, — деди Элмурод.

— О, ростданми? — деди Зилола ғалати қараш қилиб. — Янглишмадингиз. Фақат буни бошқача айтиш керак... Опам менга ўхшамайди.

— Нега энди?!

— У бегона. Асранди...

— Нима?! — йигитнинг эти жунжикиб кетди. Ўрнида бир сапчиб тушди. Бирдан кўнгли ғаш тортди...

— Асранди, деяпман... Нима бўлди сизга? Мен рост гапни айтяпман. Уни болалигида онам «Болалар уйи» дан олиб, катта қилганлар. Сиз ҳали опамни яхши билмайсиз. У жуда ичидан пишган қиз...

— Яхши эмас. Опангиз ҳақида бундай дейишга ҳақ қингиз йўқ. Қандай тилингиз боради?— дедп бирдан қизишиб йигит.— Барибир у сизнинг опангиз... Ҳалитдан бундай гапларни айтиш сизга ярашмайди синглим.

Замиранинг асранди экани аниқ эди. Замиранинг ўзи ҳам аслида вояга етгандагина бу сирдан воқиф бўлганди. Қимнинг боласи экани тўғрисида бирор-бир аниқ тасаввурга эга эмас. Тутинди ота-онасига кучли меҳр боғлаганди. Ота-онаси ҳам ҳалига қадар уни сира ўқсатишмаганди. Зилолани суйганчалик уни ҳам меҳр билан суйишарди. Лекин у гоҳида ҳақиқий ота-она меҳрига чанқоқдай, муҳтождай сезарди ўзини. Ана шундай меҳрдан тўйиб-тўйиб қониш унга насиб этмаганидан қаттиқ ўксинарди. Замиранинг дили озор еган кишидек ўзини босиқ, ўйчан ва бир оз парншон қиёфада тутиб юришига сабаб ҳам унинг ёш бошидан кечирган аламли, аччиқ қисмати туфайли эди.

— Биласизми, у қишлоқлик қариндошимизга унаштирилган эди,— бир оз шаштидан тушиб, бамайлихотир гапирди Зилола.—Хушламади. Дадам онамга айтдилар, энди яқинда уни ўз шогирдларига унаштирармишлар. Жуда одобли йигит эмиш. Хотинининг операция устиди ўлганига бир йилча бўлибди. Яна ёшига етган қизчаси ҳам бор экан,—деди Зилола. У негадир яна қиқирлаб кулди. Унинг кулгиси замирида опасига нисбатан пинҳоний кучли адоват борлиги сезилиб турарди.

Элмурод Зилоланинг опаси ҳақида қандайдир ҳасад билан гапиришини пайқадди. Бу унга ёқмади. Мабодо, ҳали ёш бола-да, ҳеч нарсага тушунмайди, деб ўйламаганида эди, Зилолани бунинг учун кечирмаслиги ҳам мумкин эди.

У эс-ҳушини тамоман банд этган Замира ҳақида ўйларди. «Дилидаги дардини очиқ-ойди айтилмаслигига, муҳим бир нарсасини йўқотган кишидек хомуш юришлигига сабаб бор экан-да. Яна унинг кўнглида қанчадан-қанча пинҳоний сир-асрорлар яшириниб ётгандир. Балки пайти келиб, бу сирлардан кимдир хабардор бўлар. Балки ҳеч ким...» Йигит ўйлаган сайин ўйлови чеккага етолмас, кўз ўнгидан эса осойишта боқиб турган Замиранинг ҳорғин чеҳраси нари кетмасди.

— Унда тўй жуда яқин дег? — сўради у Зилоладан.

— Қайдам... Менга бари бир...—илжайиб елкаларини қисиб қўйди қиз. Иккиси барабарига ўринларидан қўзғалишди.

— Мен сиздан битта музқаймоқ қарздорман,— деди йигит Зилолага ўз хаёлларин билан банд кўйда. Қиз киприкларини ғалати пирпиратганча назокатли жилмайди, унинг бу боқишидан ўзгача бир ифода сезилиб турар, аммо йигит ҳозир буни фаҳмлашни қийин эди.

Иккиси биргаликда уйга қайтишди. Қўл қисишиб, еамимий хайрлашишди. Зилола бу хайрлашишнинг ўзгача талқин этиб, кўнгли бир олам завқ-шавққа тўлди.

Йигит эса тезроқ Замирани учратиш ништиёқинда ўртанар, унинг кўнглидан энди Замирага нисбатан муҳаббатдан ташқари. баёнсиз бир шафқат ҳисси ҳам жой олган эди.

* * *

Йигитнинг илтижоли илтимосларига жавобан ниҳоят Замира шом қоронғисинда ҳеч кимга сездирмай уникига келди. Қиз даҳлнзда кўрғиниши билан йигит қаттиқ ҳаяжонланиб кетди.

-- Келинг!

— Ала, келдим,— деди қиз майин ва алланечук саниқ товушда. Элмурод ун ўтиришга таклиф қилди.—

Сизга жуда зарур гапим бор, деб хат узатибсиз. Айтинг ўша гапингизни, нима демоқчисиз?

Элмурод гапни нимадан бошлашини билмай бир оз шошиб қолди. Охири:

—Мен сизнинг розилигингизни олмоқчийдим,—деди дангал.

Бу дадил таклифдан қиз ҳам эсанкираб қолди. Лаблари алланечук титраб, ўзи қизариб кетди. Сўнг нимадандир чўчигандай жиддий тортиб, нафис бармоқлари билан йигитнинг оғзини тўсди ва: «Йўқ-йўқ, бу ҳақда асло гапира кўрманг» маъносида бошини сарак-сарак лади.

— Мен чин кўнглимдан гапиряпман,—деди йигит қатъий оҳангда.

— Йўқ, асло бундай деманг, плтимос,—деди қиз оҳиста ўзига ишончсиз бир тарзда ва титраб, бошини қуйи эгди.

Элмурод уни ўз ҳолига қўймади.

— Биласизми, мен толесиз қизман. Сизни умидвор этиб, чин сўз бера олмайман, чунки турмушга чиқиб би-бировдан... — Замира чайналиб, гапиролмай, ерга тикилиб қолди. Сўнг бор иродасини йиғиб, тутилиб қираб, қийналиб-қийналиб узрини айта бошлади:— «Сен айбли қиз эдинг», деган таънани ҳеч, ҳеч қачон эшитишни истамайман. Илтимос, яхшиси, мени ўз ҳолимга тинч қўйинг!

Қани энди Замира шу пайт Элмуродга бир йил аввалги бошидан ўтказган кўнглисиз воқеани айтиб берэ олсайди...

Қиз отасининг узоқ бир қариндошига унаштирилган эди. Унинг унаштирилган йигитидан воз кечпишига бошига тушган ўша кулфат сабаб бўлганди...

Нима бўлди-ю, у ўтган куз ишхонасидагилар билан узоқ бир районга пахта теримига борди. Теримда ҳар ҳафта ўзини кўрсатган ёрдамчиларга дам олиш куни уйига бориб келишга рухсат бериларди. Теримнинг учин-

чи ҳафтасида унга рухсат беришди. У шанба кун и тушдан кейин йўлга чиқди. Қишлоқ йўлида узоқ вақт машина кутди. Бахтига шаҳарга борувчи бир юк машинаси тўғри келди. У шартта кабинага ўтириб олди.

Шофёр ўрта ёшлардаги турқи совуқ, бадбашара, бақувват бир киши эди. Ундан ароқ ҳиди анқирди. У бойқушқараш билан қизга тикилиб, илмқли гаплар ташлади. Замира унинг гапларига қизиқсиниб, бир-икки марта ноз билан қиқирлаб кулди. «Жуда ҳазилкаш экансиз-ку», деб унга шўх қараш ҳам қилди. Шофёр: «Тузоққа илинадиганлар зотидан чоғи», деган ўй билан унга шилқимлик қилишга тушди.

Машина шаҳарга яқинлашганда атрофни қоронғилик чуллаганди. Шофёр бирдан йўл еқасидаги қалин тутзорга қараб бурди. Қиз кабинадан тушиб қочмоқчи бўлиб, қаттиқ қаршилиқ кўрсатди, олишди, аммо сўнг бошига тушган кучли мушт зарбидан эсини йўқотди...

Шофёр уни шаҳарга кираверишда кабинадан туширди. У ўзини буткул беҳол сезар, кўз олди тиниб, боши гир-гир айланар, гапиришга, юришга мажоли йўқ эди. Ҳатто у машина номерини ҳам аниқ кўролмаи қолди. Фақат кабинадан тушаётганида шофёرنинг таҳликали товушда «Оппоқ қиз, эсингда бўлсин, оқ туя кўрдингми, йўқ!»— деб айтган сўзлари унинг ўз-ўзидан шанғиллаётган қулоқлари остида узлуксиз гумбураб, акс садо бераётгандек эди.

Ота-онаси Замирани афтодаҳол бир вазиятда кўриб, воқеани ундан чала-чулла англагач, тутақишди. Отаси довлраб, қизни исканжага олди. Жаҳл устида қўлига эрк бериб, Замиранинг юзига бир-икки тарсаки тортди. Онаси фиғони ошиб: «Жувонмарг, сенга ким айтди, вақт-новақт ёлғиз ўзинг йўлга чиқ, деб. Уйда бало бормиди, сенга?»— деб уни роса уришиб, қарғади.

Шунга қарамай улар ҳеч бир ерга арз этишмади. Аксинча, бор аламини ичига ютишди. Ёпиқ қозон ёпиқ-лигича қолди. Агар бу кўнгилсиз воқеани ошкор этиш-

са, кўп оғизга тушиб, қайтага ўз обрўлари тўкилишини, қизлари бундан баттар иснодга қолишини ўйлашди. «Вақти келиб, бирон тенгини топар», деган фикрга боришди. Лекин отаси аламига чидолмай уч-тўрт автобазага ҳам кириб чиқди. Аммо Замира қиёфасини тасвирлаб берган барзанги шофёрни учратолмади. Қиз шу воқеадан сўнг ўйчан, босиқ бўлиб қолди...

Бошига тушган бу аччиқ қисматдан Элмуродни огоҳ этишга Замиранинг оғзи бормас, иродаси ожизлик қилар эди.

Йигит, барибир сен менга ёқиб қолгансан, дегандек унга жимгина тикилганча турарди. Ишқ ўзининг бутун қудрати билан унинг фикр-зикрини қамраб, қалбини исканжага олганди. У ортиқ чидаб туролмади. Чаққонлик билан қизни қучиб, оловли юзини қизнинг юзига суртганча, нафис лабларидан қайта-қайта ўша бошлади.

— Ўтинаман, одобсизлик қилманг! Бас, илтимос! — деди қиз хўрсиниб, ялинган товушда. У тўрга илинган қуш сингари йигит бағрида питирлар, ўзини ундан қутқазмоқчи бўлиб уринар, йигитни зўр бериб кўкрагидан итарар, лекин унинг қучоғидан қутулиб кетолмасди. Қизнинг юрагини ҳам қўрқув, ҳам майин аллаловчи эрка бир туйғу чулғаб олганди.

— Илтимос, бўлди! — ёлворди қиз сал ранжиган оҳангда. Аммо йигит уни эшитгиси келмасди.

— Билсангиз-чи, мен сизни севаман, — шивирларди йигит ҳаяжондан тўлқинланиб. У Замирани бир умр кафтада кўтариб юришга тайёр эди.

У ўз меҳрини қизга қай йўсинда ифода этишни билмас, уни меҳр билан бағрига маҳкам босган эди. Йигитнинг ёқимли сўзлари, эркалашлари қиз қалбини ниҳояна тўлқинлантириб, уни эритиб юборди. Қувонч ва ҳаяжоннинг зўридан жисмига ажиб бир сабрсиз титроқ югурди. У бошини итоаткорона кўйда йигитнинг кўксига босди. Кўзларидан эса вижирлаб ёш қуйилди...

Октябрь ойи ўрталарида Элмуродга узоқ муддатли командировкага жўнашга тўғри келди. Кетиши олдидан на Замира билан узрлаша олди, на Зилола билан. Пахта теримида сафарбарлик пайти. Иккиси ҳам теримга кетиб қолганди. Излаб боришга фурсати зиқ эди. Элмурод эрталаб вақтли йўлга тушди. Рулда йўл бўйи хаёл суриб борди. Чунки кеча директор яна чорлаб, унга анча панд-насиҳат қилди. «Ғанининг гапида жон борга ўхшайди,—қўнглидан кечиарди у.—Чиндан ҳам директор уларнинг ёнини оляпти. Бирор сир?.. Кеча чақиртирганида роса ғашига тегдим чоғи. Ўқиниб, койиб берар десам, қайда, қайтанга тилёғламалик билан насиҳат қилишга ўтди: «Иш бор жойда камчилик, етншмовчилик бўлади-да, ука. Энг асосийси коллектив обрўйига доғ туширмаслик! Қайғуришимнинг боиси ана шунда. Деворнинг ҳам қулоғи бор, деганлар. Юз берган ҳар бпр камчиликни мажлисда минбарга чиқиб танқид қилаверсак, эшитган қулоққа... У кунги мажлисда трестдан вакил борлигини ҳам эътиборга олмадинг. Сўзингда бор камчиликларни очиб ташладинг. Кўпчилик ранжиди сендан. Бунақада коллективда яккаланиб қолишнинг мумкин, ука!» Илон ёғи ялаганми дейман-а? Нима, энди мен унингча, «билганини қилишсин» қабилида иш тутишим керакми? Шундоқ ҳам активист лақабини орттирдим. Йиғинларда директорнинг югурдаклари «Бу гап активистдан чиққан, активист гапирсин», — деб нуқул луқма отишгани отишган. Йўқ! Ҳақиқат барибир юзага чиқмоғи лозим. Комсорг Тоҳирга ишонган эдим у... У ишни бошлашга бошлаб, охирига етказмади...»

Элмуроднинг бундай ноҳақликка биринчи бор дуч келиши. Шу боисданми, ҳақиқатни менсимовчи директорни ёмон кўриб қолганди. Ўқишдалиги, хизматдалиги пайтида бундай турмуш ғовларига ҳеч дуч келмаганди. Мана, автобазада иш бошлаганига энди олти ойдан ошди. Ҳаётнинг жуда мураккаблигини, баланд-пастини анча-мунча тушунди. Ўз бурчини чуқур ҳис этадиган бўл-

ди. Бироқ бу ерда иш шу қадар чигил эдики, у ҳозир ўзининг нега Газлига командировка қилиниши сабабини ҳам билмасди...

Трестдан директорга телефон қилишди. Шаҳар халқ контроли комитети 18-автобаза ишини текшираётганини, Султон Жалилович раҳбар бўлган автобазани ҳам текшириши эҳтимоли борлигини айтишди. Директор: «Элмурод яна бирор балони қўзғатиб қўймасин, комиссия олдида шарманда бўлмай», деган ўй билан уни оловкорлар маскани Газли посёлкаси қурилишига икки ойлик командировкага юборди. Дарҳақиқат, Султон Жалилович янглишмаганди. Чиндан ҳам Элмурод автобазадаги тартибсизлик, кўзбўямачилкларни халқ контроли комитетига ёзганди...

Элмурод навбатдаги рейсдан қайтиб, вагон-уйчага энди кирган эди, ошпаз йигит чорлаб, унга хат келганини айтди. У ҳовли эгаси Рисолат бувига йўллаган мактубига жавоб хати келганини кўриб, суюниб кетди. Ҳовлиққанча конвертни очиб, хатни ўқишга тутинди.

«Салом, Элмурод ака! Соғмисиз? Ишлар билан ҳорманг? Қетишингиз шундай бир пайтга тўғри келиб қолдики, хайрлашолмай ҳам қолибмиз.

Буви сиздан жуда хурсанд, миннатдорлар. Ёзган хатингизни ўқиб бердим. «Барака топсин, унутмай йўқлабди. Бир бор туз тотган ерга минг бор таъзим қил, деганлар. Ақлли йигит экан», дедилар. Мендан сизнинг хатингизга жавоб ёзиб, кўпдан-кўп саломларини етказишимни сўрадилар...»

Элмурод хатни Замира ёзган деган тахминга бориб, ҳаяжон билан яна ўқий бошлади:

«Адресингизни қандай билсам экан, деб ўйлаб юрган эдим. Қиймларингизни югани олиш учун болохонага охириги марта ўғринча кўтарилганимда китоб орасида турган суратингизни кўриб қолдим. Ана шу суратингиз менда. Ҳар куни шу суратингизга узоқ тикилиб сизни эслайман...

Менга хат ёзмоқчи бўлсангиз, уйимиз адресига ёзинг!
Оиламизда яна бир янгилик: опамга совчилар келишяпти. У эса турмушга чиқишга сира унамаяпти...

Сизга чексиз ҳурмат билан: З...»

Элмурод хатдаги сўнги сатрларни ўқиб улгурар-улгурмасидан, бошига залварли мушт туширилгандек, чаккалари лўқиллаб, кучли оғриқ тўйди. Уни ички бир фарёд, алам ларзага солди. У қалбида эъзозлаб, авайлаб келаётган илк севгисини бой бераётганини ҳис этди...

«Йўқ! Усиз бу дунё менга буткул қоронғи. Ҳозироқ бориб телеграмма йўллаيمان. Телеграмма!»

* * *

Аллақандай бир ғойибона қудратли куч Зилолани Элмурод ҳақида жўшиб-жўшиб, ташналик билан ўйлашга ундарди.

Элмуроднинг Замирага уйланганига ярим йилдан ошди. Элмурод ўшанда севгилисига сирли мазмунда шошилишча телеграмма йўллаб, уйига ҳам мактуб ёзганди. Замирага совчи юборишни сўраганди. Бу хабардан унинг туғишганлари ғоят хурсанд бўлишди. Чунки кексайиб қолган ота-онаси унинг уйланиши ҳақидаги розилигини кўпдан илҳақ бўлиб кутишарди. Улар шаҳардан қирқ чақирим йироқдаги Оромгоҳ қишлоғида ҳаёт кечирарди. Бирдан-бир опаси олис районга турмуш қуриб кетганди. Ҳар борганида ойиси: «Ўғлим, кўз остингга олиб юрган қизнинг бўлса, тортинмай айта қол! Тараддуд кўриб, биз чол-кампишлар ҳам орзу-ҳавасимизга эришайлик»,—деб, уни қистовга олишарди...

Элмуроднинг хатидан сўнг бир ҳафта ўтар-ўтмас, отаси бошлиқ совчилар Замиралар ҳовлиси дарвозасини тақиллатишди. Сўнгга тез орада тўйлари бўлди. Замира бир ойча қишлоқда тургач, қайнота қайнонаси: «Эр қаерда бўлса, хотин ҳам ўша ерда бўлгани маъқул. У бор-йўғи ҳафтада бир-икки марта келиб кетса, сиз унинг йў-

лида кўзингиз тўрт бўлиб, қисиниб кутсангиз, бунда турмуш бўладими?»— дейишиб, унга шаҳарда туришга розилик беришди. Замира севикли ёри бағрига қайтди. Иккиси ўша қадрдон болохонада аҳил яшай бошлашди.

Зилоланинг тўй олди ва унаштириш кечасида кечирган азоби ниҳоятда оғир, чексиз бўлди. Унинг тўйдан кейин тортган уқубати эса олдингидан ҳам минг чандон ортиқ эди.

Зилолага Элмурод дунёда ҳаммадан ақлли, ҳаммадан кўҳлик бўлиб туюларди. Қизнинг кўксига милт этган ўт энди борган сари кучли бир алангага айланиб борарди. У гўё кўпдан хаёлларида ардоқлаб юрган нарсасини топаётгандек бўлар, ҳадеб Элмурод ҳақида хаёл сураверганидан, ҳаётида умуман ором-фароғат қолмаган эди. «Нималар бўляпти ўзи менга? Сира тушуна олмаяпман, — ўйларди Зилола. — Нега бунақанги аҳволга тушиб қолдим-а? Сабот-бардошимни бутунлай йўқотаяпман-ку...»

Кунлар ўтиб борган сайин Зилолани Элмурод билан тез-тез учрашиб туриш истаги баттар қийнарни. Йигитнинг самимий, осойишта боқиб туриши, қиёфаси хаёлидан кетмасди. «Хўш, поччам билан тўғри кўнгилда юришликка менга нима монелик қилади?— ўйларди баъзан Зилола.— Уни тез-тез кўриб, суҳбатлашиб турсам, балки бу қийноқлардан қутулиб, оз бўлса-да, енгил тортарман. Ахир, уни чин юрагимдан ёқтирганлигимни сезиб, чуқур ҳис этиб турибман-ку!»

У ўзига ақл бовар қилмас йўл танлаб, шу йўлдан қатъияткорлик билан бораётганини, бу номаъқулчилиги оқибати нима билан тугашини ўйламас эди.

Тутинган опаси эса турмуш қургандан сўнг жуда кўримли, эслп-хушли аёл бўлиб қолганди. Ўзини чинакам вафо соҳибаси, садоқат эгаси деб биларди. Юриш-туришида, сўзларида ҳалим-ҳазим, ибо-одоб бир қадар мужассам бўлганди. У юмшоқтабиат бўлиши билан бир-

га, ўта рашки ҳам бўлди. Кўча-кўйда эри билан юрганида гўё унга қизлар эрига суқ билан, ҳавас билан қараётгандек туюлар, шунда бирдан рашк ўтида қовурилиб, вужудига титроқ югурарди. Эрига қаттиқ боғланиб қолган эди. У турмушга чиққунга қадар ҳеч бир йигит унга ишқ изҳор этмаган, ўзи ҳам ҳаётидаги юз берган нохушлик сабабли ҳеч бир йигитга дилдан кўнгил қўймаган эди. Бахтига ақлли, келишган, кўнглидагидек қусурсиз йигит унга ёр бўлганидан гоёта мамнун эди. Эрига жиндек бўлса-да, озор бергиси келмас, қўлидан келганча меҳр кўрсатар эди. Лекин унинг юраги ҳаммаша бир нарсадан гаш эди: эридан хавфсираб юрарди. Эрим оилавий турмушини мендек ифбатсиз қиз билан бошлаганидан ўқиб, пушаймонда, армонда юрган эмасмикан?! Мен-ку, унга содиқман. Лекин у ҳам менга сadoқат кўрсатаётганмикан? Ёки тўғри келганда машиннаси кабинасига қизларни тушириб тараллабедод қилиб юрибдимикан? Шофёр зотиға ишониш қийин албатта. Гулдек ҳаётимга чанг солганди-ку, ахир биттаси! Йўғ-э, менинг эрим унақа бемаъни шофёрлардан эмас. Барибир шофёр бўлиб ишламагани маъқул эди. Ишқилиб, мендан айниб қолмаса бўлгани...»

У эрининг ўзига чиндан кўнгил қўйган-қўймаганлигига шубҳа билан қарарди. Эри унга сал оғир ёки ўричсиз гапирса борми, кун бўйи ўйланиб юрарди. У эрини зимдан шунчалик диққат ва эътибор билан кузатар эдики, ҳар бир ҳаракати, қарашларидаги самимий ва носамимийлик аломатлари унинг ўткир назаридан қочиб қутулолмасди. Ҳалига қадар эридан андак ҳам совуқлик, ёқтирмаслик аломатларини сезган эмасди. Лекин эрининг уйга вақт-бевақт келиши, турли-туман жойга борганини вақ қилиб кўрсатиши, гоҳида ҳафталаб командировкада бўлиши унга сира ёқмасди.

Замирадаги эрига нисбатан ишончсизлик, шубҳа билан юриш ва кучли рашки уни борган сари асабийлаштириб, инжиқ, зиқна кишига айлантираётган эди. Эри-

нинг машинасига тушганида кабина ичида сал-пал атир ҳидини сездим, тамом, эрига: «Қайси бир жононни ўтқизган эдингиз, бир қоп духи сепган эканми ўзига? Кабина ичида ҳаво ўрнига атир ҳиди анқийди»,—дерди. Кейинчалик эрининг сал ҳазил гапига ҳам ранжиб, жиғибийрони чиқадиган бўлиб қолди. Рашк қилиши шунчалик даражага бориб етдики, ҳатто ҳар кун эрини сўроққа оладиган одат чиқарди. «Машинангизга йўловчи қизларни туширмадингизми? Бирорта ойимчани туширгансиз, дейман...» каби ўринсиз саволлар ёғдиравариб, эрининг гашига тегар, эри унинг бундай илжиклик одатини сўнгги пайтлар ҳомилали аёлларда учрайдиган табиий бир ҳолатга йўярди.

Зилола опасиникига тез-тез кириб турарди. Опаси кўнгли сиққанидан унга айрим уй юмушларини буюрар, Зилола эса опаси нимаки иш буюрмасин, бажонидил бажарарди. Замира сингисининг ҳурмати, меҳри ортиб бораётганидан ғоят мамнун эди. Аммо Зилолапинг уларникига тез-тез ўтиб туришининг боиси танҳо ўзига аён эди. Бундан ташқари, опаси декрет отпусказида, оғир юмушни бажара олмаслигини тушунар эди. Яна сирғак бўлимда ўқишлар бошланган пайт. У дарсдан голиқиб қайтарди. Эри эса рўзғор, оила ташвиши билан банд. Элмурод ота-онасини шаҳарга кўчиб келишиб, вақтинча бўлса-да, бирга туришга қанчалик унамасин, улар рози бўлишмаганди. Лекин Элмурод хотини билан ҳафтада, ўн кунда чол-кампирдан хабар олиб туришар, улар ҳам ора-сира келиб туришарди.

Замира бирор-бир ишни эридан маслаҳатсиз қилмасди. Унинг имтиҳонга тайёрланиб юрган пайти эди. Эрига маслаҳат солиб қолди: «Туғилган синглим бўлганида ҳам балки Зилолачалик менга қарашмасди. Мен уззукун ўқиниш билан овора. Бутун уйимиз юмушн унинг зиммасида. Бугун туғилган кун, Лозим кўрсангиз бирорта совға...»

«Ақлли хотиним бор-да! Ким ҳиммат қилса, кўнгли-

ни олишга интилади, яхшилигига яхшилик қайтармасдан қўймайди,— ўйлади Элмурод. Синглиси ҳам анча ақлга кириб қолди. Албатта уни хурсанд қилиш керак...

Эр-хотин ўша куни бирга магазинга тушишди, чиройли соат харид қилишиб, соатга Зилоланинг исми ва табрик сўзлари ҳам ёздиришди.

— Совғани сиз обориб беринг. Ўйдагилар ҳаммаси сиздан хурсанд бўлишади,— деди Замира.

Элмурод бу таклифни маъқул кўриб, қайнотасиникига ўтди. Зилола мактабдан қайтган, уйда китоб ўқиб ўтирар эди. Элмурод уни тугилган куни билан табриклаб, қўлига соатни тақиб қўйди. Шунда қизиқ бир ҳолат рўй берди. Зилола Элмуроднинг бўйнидан шарт қучиб, унинг юзидан чўлпиллатиб ўпич олди...

* * *

Элмурод билан ўчакишиб қолган Рўзи тинч юрмади. У Элмуродни иложи борича обрўсизлантиришга уринар, қандай қилиб бўлмасин, аламини олиш йўллариини изларди.

Бугун Элмурод автобазага сал вақтлроқ қайтди. Машинаси стартери кун бўйи тихирлик қилганди. Очиб электрикка кўрсатди. Тузатиб, ўрнига жойлаштирди.

Машинасини ремонт қилаётган Рўзи унинг идора томон кетганини кўргач, дарҳол ўз машинаси қутисидан домкратни олди-да, ҳеч кимга сездирмасдан Элмурод машинасининг кабинасига қўйди. «Ана энди мендан кўрасан, халқ контролига ёзиш қанақалигини...» гўлдиради ичидан севиниб. Кейин машинаси олдига бориб, шовқин кўтарди:

— Домкратим йўқ. Қайси аблаҳ олди? Ўв, қоровул, бу ёққа келинг!

Қоровул чол маймоқланиб юриб, Рўзининг олдига келди, бир фурсатда атрофдаги шофёрлар ҳам йиғилиш-

ди. Ҳамма: «Ким олди экан? Вунақа бемаъниликка чек қўйилган эди-ку»,—дегандай таажжубланиб туришарди. Хуллас, тинтув бошланди. Тўртинчи бўлиб Элмуроднинг машинаси тинтувдан ўтказилди... Йўқолган домкрат унинг ўриндиғи остидан топилди. Тўпланганлар Элмуроднинг бундай қўли эгрилик қилишига ишонишмай, унга шубҳаланиб қарашар, ҳар ким ҳар хил гапирарди. Элмурод ногаҳоний тухматдан юраги ачишиб, бирдан куюниб тутақди:

— Бўхтон... Қаёқдан пайдо бўлди ўриндиқ остида бу домкрат, мен билмайман...

— Сен олган бўлмасанг, арвоҳинг олиб беркитган экан-да,— деди бақириб Рўзи ва Элмуродга яқин бориб, қўлини пахса қилганича, тутақиб гапира бошлади: — Ўв, активист! Хув, ўтган қишда шунақанги иши учун қўлга тушган шофёрни тутганимизда шармандасини чиқарган ўзинг эмасмидинг? Энди сенинг ҳам тумшуғингга тушпрпб. шармандангни чиқармаймизми...

Кўчага чиқиб кетган пакана бўйли Мاستон келиб қолмаганида, Элмуроднинг аҳволи танг эди.

— Нима гап ўзи?!— сўради Мастон ва юз берган воқеани англагач, Рўзининг тумшуғига муштини дўлай тирди.— Ҳали шунақа дегин-а? Вой, хумкалла-ей! Боягина менга ўриндиғинг остидан насосингни олиб бердинг, шундайми? Ўша пайтда домкратинг қутида турган эмасмиди?! Элмурод билан мен бирга кетдик, сен бўлсанг машинанг олдидан қимираганинг йўқ. Элмурод идорага кирди, мен магазинга папирос олишга бордим. Хўш, гапир-чи! Ёлғонни ишлатишга устихонинг йўқ-а?!

Рўзи бирдан довдираб қолди. Ранги бўздек оқарди. Тўпланганлар унинг ўзини қоралашга тушишди:

— Ҳайф сенга шу йигитлик-э!

— Сурбет, уятсиз...

— Ёлгон гапиряпти. Ишонманглар унга!— талмовсираб қолди Рўзи.

— Бўлди, бас қил вайсақиликни! — ўшқирди Мاستон, — Элмурод арпангни хом ўрганми?..

— Э-э, қачондан бери тарафкаш бўлиб қолдинглар! — минғирлади Рўзи. — Йигитмисан ўзи? Икки юзламачи...

— Бўлди қил, сувни шунча пайт лойқалатганинг етар, — деди Мастон. — Ўтган қиш Элмурод жонимга ора кирмаганида ҳозир бу ерда гапириб турмаган бўлардим. Сен қалин дўстим бўлсанг-да, ўшанда ҳолимга ачинмагандинг! Дашти биёбонда нажотсиз қолганимни кўрдинг, лекин ўзингни гўлликка солиб, жонингнинг ҳузурини кўзлаб қочдинг. Илло-билло яна мени кўрмаганга чиқардинг...

Чиндан ҳам ўтган қиш чирсиллама, шафқатсиз аёз-ли кунлар бўлди. Бир ой сурункасига қор, ёмғир ёғди. Ер қалин музлади. Чўл жойларда устма-уст ёққан қорнинг қалинлиги салкам бир метрга етди. Бухоро воҳаси икки ҳафта қуюқ туман пардасига бурканди. Аччиқ аёз воҳани заптига олганди. Чорваннинг аҳволи бутунлай ганг бўлиб қолди. Чўпон-чўлиқлар ташвиши ортди. Автобазалардан ёрдам группалари тузилди. Элмурод ишлаётган автобаза Ўртачўлнинг Испанли массивидаги отарларга комбикорма, кунжара каби озуқаларни ташишарди. Чўлга боровчи асосий йўлларни грейдер таққан бульдозерлар ҳар замон-ҳар замонда қордан тозалаб турар, йўлнинг баъзи огир нуқталарида юкли машиналарни бульдозерлар шатакка олиб, анча масофагача тортиб борарди. Чунки йўллар қордан тозаланса-да, яна тунларни кучли бўрон кўтарилиб, қор кўчирар, йўлларнинг пастқам ерларини қалин қор ғилами қоплар, сон-саноқсиз қор барханчалари пайдо бўларди. Ана шундай пайтларда бу йўлларда таваккал қилган шофёр қаттиқ панд ерди.

Элмурод машинаси орқа филдиракларига занжир тўр ўраб олганди, лойли йўллар унинг машинасига писанд эмасди. Пўстин кийиб олган Элмурод юкни белгиланган

отарга етказди. Телпаги қулоқларини тушириб, чакмонига ўралиб олган яғриндор чўпон қувониб, миннатдорчилик билдирди.

— Барака топ, ука,— деди у Элмуроднинг елкасига оҳиста шапатилаб,— кечадан бери саксовул, юлғун-шоҳларини эзгилаб, майдалаб, жониворларни авраб турибман. Тирик жон кавшаб турмаса, ўлиб қолади. Қўрадан олиб чиқай, десам, ўт-ўланларни қиров қоплаган... Ёсачи музлаб, бола ташлайди. Қиров сумалакларини калтаклаган билан синдириб бўлмайди. Қоладиган чўтнинг бўлса, тортинмай айт, ука. Ўз қўйимдан биттасини дарров сўяман.

— Боришим керак!— эътироз билдирди Элмурод.— эртага яна дағал хашак олиб келаман...

— Ростми? Илоҳи, кам бўлма-да, ука!— деди чўпон мамнун кўйда.

Элмурод хайрлашиб, йўлга гушди. Ястаниб ётган поёнсиз саҳро ортда қолиб, тош йўл чорраҳасига етганида думалоқ юз, япасқи бурунли бульдозерчи йигит кабинадан сакраб тушиб, унга қўл кўтарди. Бу йигит уч ҳафтадан бери шу чорраҳада турарди. Шаҳарга борувчи асосий йўлга чиққунча қирлиқдан бир ярим чақиримча баландликка кўтарилиш лозим эди. Ер сатҳи музлаб, сирнанчиқ бўлиб қолганидан юк машиналари трактор ёрдамисиз юқорига кўтарила олмасди.

— Ўв, оғайни! Нариги йўлдан бир ҳамкасбнинг ўтиб кетди. Анча бўлди кетганига,— дея шошқин солиб гапирди бульдозерчи йигит.— Айтишича, бир шофёрнинг машинаси қорга ботиб қолибди. Бораё десам йўл олис, бошқа машиналар келса, тўхтаб қолади. Бориб келолмайсанми? Айтиб бўлмайди, бу совуқда бирор кор-ҳол юз бериши мумкин...

Элмурод шошилишча гарзда машинасини қайтариб, тракторчи кўрсатган йўлдан ғизиллаб кетди. У йўқ, бора олмайман, деб баҳона қилолмасди. Шундай деб айтишликка виждони қабул қилмасди ҳам.

«Вой, ярамас, нотанти!.. — у Рўзининг қилмишидан қаттиқ ранжиб, хаёлида у билан олишиб, койиниб борарди.— Шофёрлар одатини бузибди-я, номерд! Яхши биласанки, биз «аравакаш»ларнинг машинамиз юриб турса бўлгани, биздан хурсанд киши бўлмайди. Машинамиз оқсаб қолганда таъбимиз хира бўлишини ҳам тушунасан. Бундай ҳолга қайси бир шофёр дуч келмайди дейсан? Бундай пайтларда кишининг ўткинчи шофёрларга кўзи тўрт бўлишини ҳам яхши биласан! Шундай қаҳратонда бу дашти биёбонда нажотсиз ёрдамга муҳтож қолган ҳамкасбингни қўлламай кетишликка қандай кўнглинг бўлди-а? Виждонинг қийналмайдимми? Ўт кетсин ундай виждонга!»

Саҳарда ёлғиз қолган касбдошини ташлаб кетишлик нияти Элмуроднинг ҳатто фикри хаёлига ҳам келмасди. У ўн чақиримча юрганида, қаққайиб турган бир юк машинаси кўзига чалинди. Яқинроқ боргач, машинани номеридан таниди. Мاستонники. Машина атрофида ҳеч кимса кўринмасди. Элмурод кабинадан сакраб тушди-да, югуриб бориб, шитоб билан кабина эшигини очди. Кабина ичида Мастон ғужанак бўлиб олган, оёқ-қўллари увушиб қолган, лаблари гапга қовушмас, тишлари таткиллар эди.

— Мастон, кўзингни оч, огайини!— деди Элмурод унинг совуқдан кўкарган юзига озорсиз шапатилаб.— Сенга нима бўлди? Юриб турсанг, бунчалик совқотмасдинг-ку!

У орқа чўнтагидан япалоқ шиша чиқарди. Пўкагини тиши билан очиб, Мастонга бир-икки қултум спирт ичирди.

— Ҳозир, ҳозир, бирпасда ўзингга келасан,— у шошқинлик билан Мастоннинг қўлқопи, этигини ечиб қўллар, оёқларига спирт суртди. Кейин баданига ҳам. Орандан анча фурсат ўтгач, Мастон сал-пал ҳушига келди. Зўрға ғўлдиради:

— Беш соатдан бери шу ерда турибман. Машинам

қорға ботиб қолди,— чакаги шақиллаб гапирди у.— Қанча уринмай чиқара олмадим. Ўчиб қолгач, қайтиб ёнмади. Икки соатча у ёқ-бу ёққа югуриб-югуриб тур-дпм. Чарчадим. Безгак тута бошлади. Хув нариги йўл-дан Рўзи ўтиб кетди. Қўлимни кўтариб қанча бақирмай машинасини тўхтатмадп. Кўрмади десам, масофа юз эллик метрдан ошмасди. Кўрмаганга солди ўзини. Хай-рият, келиб қолдинг, дўстим. Агар бу ерда қолиб кетсам ҳолим нима кечарди?— овози титраб кетди унинг.— Ба-тамом музга айланиб қолган бўлармидим...

Иккиси филдираклари қорға ботган машинани ша-такка тақишди. Элмурод қор-ёмгирли кунларда ҳамма вақт машинасида икки-учта қалама чўп олиб юарди. У кузов остига қўйган қаламаларни олиб, Мастон маши-насининг орқа филдираклари остига ташлади. Икки-уч уринишда қорға ботган машина жойидан қўзғалди. Аммо машина ёнмади. Мотори, радиаторидаги сув та-моман музлаб қолган экан.

Элмурод манзилга етгунча унинг машинасини ша-такка олиб келганди.

— Қозонга яқинлашсанг қароси юқар, ёмонга яқин-лашсанг балоси, деганлар,— қизишиб кетганидан кескин оҳангда Рўзига гапини уқтирарди Мастон,— сенларга қўшилиб маломатга қолдим. Сенга энди маслаҳатим шу. Бир оз қуйил! Эсинг борида ақлингни йиғиштириб ол! Ҳамкасбларимизнинг биздан нафратланиб юргани етар!

Жаҳли чиқиб турган қоровул чол:

— Вой, хумса-ей,— деди. У баъзи бир маҳмадана-ларни шундай койирди.— Ҳеч бўлмаса сал ор қил! Эл-мурод билан Мастоннинг ташқарига чиққанини ўзим кўрдим-ку! Эсиз йиғнтлик! Қуруқдан-қуруққа номаъқул-чилик қилиб, одамларни ишдан қолдирганингга уялсанг бўлмайдими? Ҳе. туҳмат ёқангга ёпишсин сени!—чол ун-га танбеҳ бериб, бошини сараклатганича маймоқланиб юриб, дарвоза томон кетди. Элмурод ғоят асабийлашиб.

жаҳли чиққанидан бутун вужуди ёнар. қалт-қалт тит-
рарди.

Ҳақиқат Элмурод томонга ўтганини кўрган Рўзи турган ерида уккиникидек беқарор кўзларини ўйнатиб, бетиним валдирарди.

— Ҳеч тушунолмай қолдим. Бу қандай гап-а?! Ўғри қўлга тушди-ю, яна қўлга туширган киши айбдор бўлиб қоляпти. Ҳақиқат борми ўзи?—Рўзи қилмишидан тониб айбдорлигини ҳеч тан олмас, ичидан зил кетаётган бўлса-да, яна ўзини оқлашга уринар эди.—Ҳақни айтиб, бўҳтончи бўлдик-да энди биз. Ҳақиқат йўқ ўзи сеиларда. Биламан, ҳаммангнинг тилларинг бир!

* * *

Кенг майдон бўйлаб музика садоси янграр, ёшлар рақсга тушишар эди. Неон чироқлари шуъласидан майдон сутдек ёришган.

Элмурод билан Зилоланинг тинимсиз рақсга тушгиси келарди. Элмурод қизнинг илтифотига эътиборсиз қарар, рақсга тушишга хоҳиши йўқлиги хатти-ҳаракатларидан яққол сезилиб турарди. Аммо Зилола бунга эътибор бермас, тотли ўйлардан сармаст эди. У ҳар бир ҳаракати, юз-кўзларидаги ҳар бир ифода билан Элмуродда кўпроқ ва кучли таассурот уйғотишга, унинг эътиборини тамомла сеҳрлаб олишга ҳаракат қиларди. Элмурод эса бутунлай бошқа хаёл билан банд эди. «Нега Зилола менга бунчалик кучли меҳр боғлаган?—ўйларди Элмурод.—Ўзини менга ҳаддан ташқари яқин тутяпти. Опасига уйланмасимдан олдин ҳам шунақа эди. Унинг муносабатларидаги яқинлик бошқача бир меҳр билан боғлиқ бўлса-чи?»

Бундай кечалар ўнинчи синфни битирувчилар учун анъанага айланиб қолган, битирувчилар ҳаётга мустақил қадам қўйишларини бокира тонгдек мусаффолик

билан бошлаш ниятида шаҳардаги Қизил майдонга тўпланишиб, ўйин-кулги билан порлоқ тонг отишини кутар эдилар. Тонгни қаршилашга йиғилган ана шу дилкаш кечада ўзга битнрувчилар қандай рақсга тушиш-япти, Зилола сира парво қилмас, Элмурод билан бирга эканидан мамнун эди.

Элмурод ғашланиб, ўзини бир четга олди. Кейин қизга қайтиб кўриниш бермади. Чеккароқдаги йирик чинор танасига ўтиб олиб, узоқдан Зилолани кутатди.

Зилола атрофга аланглаб уни излар, рақсга таклиф қилган йигитларга рад жавоби қиларди... Ахир у унутилмас бу тонгни қаршилаш кечасида Элмуроднинг бўлишини истаб, опаси, уйдагиларни кўндириш йўлида озмунча азият чекдим!

* * *

Бухоронинг шимолида, чамаси, юз йигирма чақирим олисда Шўркўл сув омбори бунёд этилмоқда эди. Иншоот қурилишида область районлари ва кўпгина ташкилотлардан шофёрлар, қурувчилар қатнашишмоқда эди.

Элмурод, Ғани ва яна икки ҳамкасби комсомол-ёшлар бригадаси бўлиб сув омбори қурилишига келишган. Уч ҳафтадан бери Кўчма қизил байроқ уларнинг бригадасида эди.

Қурувчилар қора уй, брезент чодир ва вагон-уйчаларда яшашар, улар ўрнашган жой узоқдан қаралганда, кишига худди бетартиб қурилган кўчманчи дўдилар қароргоҳини эслатарди.

Тўрт ҳафта ичида қудуқ қазиш ишлари ниҳоясига етказилди. Бу иш қурувчиларга осон кўчмади. Бир метр қазилмасдан тош чиқди...

Қудуқ қазиш ишлари жуда мушкуллашиб кетди. Чўкич, болғалар, ломлар, компрессорли ер кавлагичлар ишга тушди, етти-саккиз метр чуқурликда қудуқни қа-

зиш. яна унинг остки қисмидан доира шаклида бир-бир ярим метр кенгликда камар қазिश мислсиз матонатни талаб этарди. Бунинг устига жазирама иссиқ, қуёш кун бўйи аждаҳодек олов селини пуркаб турарди. Кўйлакчан, майкачан ишлаётган қурувчилар баданидан тер маржонлари томчилар, кўзларига кириб ачиштирарди. Тақа-туқ, тарақа-туруқ садолар қулоқни қоматга келтирарди. Қудуқларнинг остки қисми ишловчиларга ниқоятда қийин эди. Тошга урилган ҳар бир болта, чўкич овозидан кучли акс садо эшитилиб, қулоқ пардаларини тешай дерди.

Портлатиш ишлари қиёмига етгач, иш янада қизиб кетди. Портлаш туфайли ҳосил бўлган ҳадсиз-ҳисобсиз катта-кичик тош парчаларини канал сатҳидан кўчириш лозим эди. Ковшли бульдозерлар тош уюмларини суришиб, машиналарга йўл очишар, экскаваторлар бўкириб ишлаб тош юклашарди. Иншоотнинг тўрт тарафидан турли хил самосваллар худди турнадек тизилишган, кузовлари юкдан тўлдими, дарров бир қалқиб ўрнидан қўзғалишар, худди қия ясси қирликка кўтарилаётгандек канал ичкарасидан юқорига қараб ўрмалашар, уларнинг овозларидан ажойиб бир симфония таралаётгандек туюлар эди...

Элмурод юқорига кўтарилаётганда эллик метрча олдинда бораётган машинанинг бирдан тўхтаб қолганини ва аста-секин ортга тисарилиб келаётганини кўриб, капалаги учаёзди: «Тентак, учинчи тезликда олган эканда».

У чаққонлик билан машинасини тўхтатди. Ўчириб, қўл тормозини кўтарди. Кабинадан саҳраб тушди-да, олдинга қараб югурди. Тисарилиб келаётган машинага етиб боргач, оёқ остида ётган катта бир тош бўлагини дарҳол кўтариб, орқа ғилдирак остига ташлади. Тисарилиб келаётган машина яна бир метрча орқага силжигач, ғилдирак остидаги тош бошқа бир тош парчасига эҳтиётроқ тиралиб қолди. Машина тўхтади. Ун-

гача Элмурод яна бир тош бўлагини иккинчи ғилдирак остига келтириб қўйди.

Ранг-қути ўчган йигирма беш ёшлардаги сепкилдор, озғин йнгит кабинадан ҳовлиққанча тушиб келди. Титроқ қўлини Элмуроднинг елкасига қўяркан:

— Раҳмат, биродар! Бу яхшилигингизни ҳеч қачон унутмайман,— деди.— Сал қолди кутилмаган фалокат юз беришига... Мен ҳафтафаҳм мотор кучига ақидалиқ қилиб, учинчи тезликка олган эдим, тўсатдан ўчди-қолди. Аксига олиб, компрессор ҳам ишламасдан қолса бўладими? Қўл тормозининг тросси чидаш бермади, узилиб кетди. Шошиб қолганимдан нима қиларимизни билмай қолдим...

— Мотор қайтиб ёнмадими?

— Йўқ. Энди нима қилсам экан-а?

— Шатакка оламыз.

— Шатакка?— инонқирамагандай қаради у Элмуродга. — Юки оғир-ку! Торта олмас? Ёки юкини ағдарайми?

— Ўйлаб гапиряпсизми ўзи?! Машинангизга қарангчи, қандай ҳолатда турибди? Мувозанатини йўқотса борми, орқага ағдарилиб кетди деяверинг...

Чиндан ҳам машина қия ясси ерга келиб қолганди.

Элмурод машинасини олдинга ўтказиб тўхтатди. Шу пайт юкни бўшатиб, пастга тушаётган бир машина шофёри тирсагини эшик ромига қўйиб, бошини чиқарганча машинаси тезлигини пасайтирди.

— Ҳа, нима бўлди, ҳамкасблар?— сўради у.— Ёрдам керакмасми?!

— Ўзимиз эплаймиз,— жавоб берди унга Элмурод ва ёнида гуноҳкордай серрайиб турган ҳамкасбидан сўради:— Қайси автобазадансиз?

— Ўн еттинчидан. Исмим Шариф.

— Донғи кетган коллективданман денг?

— Ҳа, сиз-чи?

— Ётмиш биринчидан...

Элмурод узун тросс билан машинани шатакка илдириди.

Ўнқир-чўнқир қия яссилик бўйлаб, машина машинани судраши арқонга осилиб, тоққа кўтарилишдан ҳам қийин эди. Аммо Элмуроднинг машинаси, янги ремонтдан чиққан МАЗ самосвали шатакка олинган машинани биринчи тезликда бемалол тортиб борарди. Масофанинг энг қийин, машаққатли ва хавфли қисми босиб ўтилди. Энди текис йўлга чиқилганда кутилмаганда олдиндан тарс этиб, кучли овоз чиқди. Элмурод тормоз педалини босди, кабинадан сакраб тушди. Капотни кўтарди. Машинаси мотори зўриққанидан ёрилган эди.

Бир фурсат моторни қуюқ тутун аралаш аланга қоплади. Иккаласи ҳарчанд уринмасин, буруқсаб авж олаётган алангани ўчиришга ожизлик қилишарди. Ўт қисқа фурсат пчида зўрайиб, унинг кабинага ўтиш хавфи туғилди. Кабинага ўт кўчса, ёқилги бакига урилиб ёрилиши, Элмурод машинасидан буткул ажралиши турган гап эди. Қарши томондан, ортдан етиб келган шофёрлар ёрдамга шошилишди. Кўпчилик мотор устига палапартиш қум сеппишарди. Шариф талвасага тушганидан кабинасида ўт ўчирғич борлигини ҳам унутган эди. У ўт ўчирғич ёдига тушиб, «ҳозир», дея машинаси томон югурди, Элмурод эса кабинадан сакраб чиқди. Қостюминин олди. Уни кенг ёйиб, ловуллаётган аланга устига ёпти. Қостюм энсизлик қилди. Ўзи ҳам шошинқираб, кучли саросимага тушиб қолганиданми ёки юқорига ўрмалаётган аланга аралаш қуюқ тутун юзини ямлаш хавфидан чўчидими, сўл томонга гавдасини энгаштирмоқчи бўлганди, эҳтиётсизлик қилиб, тасодифан вазнсизлик ҳолатини йўқотиб қўйди. Чап қўли бармоқлари қизиган мотор корпусига жип этиб елимдек ёпишди. У жон ҳолатда ўзини ерга ташлади.

Ҳар ҳолда, кўпчилик бўлишиб, хавфни бартараф этишди. Элмуроднинг кафти, бармоқлари ачишиб, зирқираб оғрий бошлади. У остки лабини тишлари орасида

қаттиқ қисганича оғриқ азобидан ички ингроққа тушди.

Штаб ҳузуридаги «Тез ёрдам» машинаси юз-қўллари, кийимларини қурум босган Элмуродни шаҳар шифохонасига олиб келганида, кўҳна Бухоро устида шафақнинг сўнгги ёлқинларигина кезиб юарди.

Элмуродни икки ўринли палатага ётқизишди. Уни иккинчи бўлиб кўришга борган Зилола бўлди. Елкасига оқ халат ташлаб кирган Зилоланинг ташвишли кўзларига ёш тизилди. У Элмурод ётган каравот ёнидаги стулга омонатгина ўтираркан, шошилиб, сўзларни ямлаб гапирар, ҳол-аҳвол сўрарди.

— Эшитиб қўрқиб кетдим. Жудаям қўрқиб кетдим... — юзини кафтлари билан гўсганча пиқиллаб йиғлаб юборди Зилола.

— Зилола, синглим! Йиғламанг, хафа бўламан-а... Мана кўрддингиз, соппа-соғман. Чап қўлим бармоқлари сал-пал куйган, холос. Тезда тузалади-кетеди. Докторлар айтишди,—деди Элмурод ва ёноқларидаги кўз ёшларини сидирди. Зилола унинг қўлини дарров кафтлари орасига олиб, бир муддат қайноқ юзига босиб турди ва юраги тўрида эъзозлаб юрган энг мўътабар гапини қўққисдап нишонга урди:

— Сизга зиғирча ҳам озор етишини истамайман, почча. Сиз ўзингизни асранг, эҳтиёт қилинг. Бу мен учун жуда, жуда...

— Тинчланинг, Зилола! Раҳмат сизга.—унинг гапини чўрт бўлди Элмурод.— Бахтим бор экан, соғ қолдим. Сиз бўлсангиз қувониш ўрнига йиғи-сиғи. Қўйинг..

— Сизга қандай тушунтирсам,—қимтиниб-қимтиниб, ботинқирамайроқ гапирди яна Зилола.— Сизга қўйгач меҳримни бошқа бирор кишига... Менинг акам ҳам, бирдан-бир меҳр қўйган кишим ҳам... Сизсиз мен...

Элмурод шундагина кўпдан кўнглидан келиб юрган шубҳали хаёллари чин эканлигига адиқ ишонч ҳосил қилди. Сизгиси уни янглиштирмаган экан. Қиз бутун

борлиги билан унга интилаётганини чуқур фаҳмлади Элмурод. Хайриятки, у билан бир палатада ётган бемор кўчага чиқиб кетган эди. Бўлмаса, хижолатбозликни айтмайсизми! Элмурод Зилоланинг лаблари титраб, кўнглидаги яширин сўзларини очиқ айтишга журъати етишмаётганини, нимадандир мулоҳаза қилаётганини ҳам тушуниб етди. Бироқ қизнинг кўнгли оғримасин, деб унга гапирмади. Ўзини ҳеч нарса сезмаганга солди. Зилола хайрлашиб чиқиб кетгандан кейин: «Тентак қиз!— деди ўзига-ўзи,— ёшининг энг хавфли, беқарор пайти. Қандай бўлмасин, уни бу йўлдан қайтаришим зарур...»

У шундай хулосага келиб, жароҳати оғригини ҳам унутаёзди. Зилола ҳақида чинакамига ўйлай бошлади. Кейинчалик у ўзини Зилоладан тамоман олиб қочиб юрдди. Иложи борича унга кўриниш бермасликка ҳаракат қиларди. У билан сўзлашганида ҳам гаплари оҳангида бир қадар сўниқлик, бепарволлик, эринчоқлик сезилар, муомаласидан қизга бепарволлик, илтифотсизлиги билиниб турарди.

Ҳатто Элмурод Зилолага камроқ кўриниш ниятида тураржойини ўзгартиришга қарор қилди. У Рисолат буви билан хайр-хўшлашиб, қўшни маҳалладан ижарага уй топди ва тезда кўчиб кетди. Лекин шунда ҳам Зилола уларникига тез-тез келиб туришини қанда қилмади...

Элмурод феъл-атворининг бирдан ўзгариши эс-ҳушини ншқ хаёли батамом эгаллаган Зилолага қаттиқ ботди. Хотиржам кўнглига ғулғула тушди. Поччам жўртага бундай қияпти, дея унга баттар ўчакишди.

Опасиникига кунора бир бор келиб-кетишни одат қилиб олди.

«Нега у кун сайин мендан айниб боряпти?— деб ўйларди қиз.— Ғирт тентакман-да, ўзим ҳам касалхонага уни кўришга борганимда нималар деб алжирамадим?! Сезиб қолганга ўхшайди. Шунинг учун ҳам мендан ўзини олиб қочяпти. Мен бўлсам нуқул унга интиляппап.

Ташналик, соғинч билан. Ҳарчанд уриниб кўрсам ҳам ўзимни тия олмаяпман. Уни унутишга ожизман. Хўш, мен, ундан ҳеч нарса талаб этмаяпман-ку! Фақат тез-тез кўришиб, дийдорига тўйиб юрсам бўлгани. Лекин ўлсам ҳам онам билан унинг турмушига рахна солмайман. Буниси аниқ... Фақат у мени ўз суҳбатидан бенасиб этмаса бас!..»

* * *

Элмурод рухсат сўраб директор ҳузурига кирди. Қош-қовоғи солинган Султон Жалилович креслода оёғини чалиштирган кўйда аллақандай қоғозга кўз югуртириб ўтирарди.

— Ҳа, сенми? Кел, яқинроқ кел!— деди секин.— Иш билан бўлиб, кўришга ҳам боролмадим. Бутунлай соғайиб чиқдингми ўзи?

— Ҳа, дуруст...

— Ҳм... Яхши бўлмади-да, — деди энди бошини чайқаб, тундроқ оҳангда.— Иш орқага сурилиб, план тўлай-тўлай деб турган пайтда тузук бир машинанинг ишдан чиқиб қолиши... Нима кўп, у ер-бу ерда ишкали чиқиб қоладиган машина кўп. Дуч келганига ёрдам бера верадиларми, ука? Эшитишимча, бошқа автобазадаги бир шофернинг машинасини шатакка тортаман, деб... У ўзимизники бўлганида ҳам бошқа гап эди. Шатакка тортиш шартми? Хўш, энди қачон ишга чиқмоқчисан?

— Эртадан кейин,— жавоб берди Элмурод бўғин-бўғинигача бўшашиб.

— Ҳм... Майли. Вақтинг бўлганда бухгалтерияга кир! Ҳисоб-китоб қил! Комиссия тузиб, машинани текширишган эди. Саккиз юз эллик сўмлик шикаст етибди. Яна ўзим қўллаб юбордим. Юз эллик сўмга камайтиришди... Сендек илғор, яхши шофёрлардан ёрдамимни сира аямайман.— Директор аввалига Элмуроднинг хатосини пеш қилиб, «Сен кечириб бўлмас гуноҳ қилдинг. Энди чизган чизигимдан асло чиқма!»— маъносида уни қўр-

қитиш йўли билан қўл остига олмоқчи эди. Лекин тезда бу ниятидан қайтди. Айёрлиқ йўли билан уни ўзига қайиштириб, бўйсундириб олмоқчи бўлди. Шунинг учун ҳам у ўзини Элмуродга адолатпарвар, раҳмдил қилиб кўрсатишга уринарди. Графиндан стаканга қулқуллатиб сув қуйиб уни бир кўтаришдаёқ симиргач, сўзида давом этди:— Энди жўра-пўрангдан қарз-парз оласанми ёки лотереяга ютган мотоциклингни пуллайсанми, бу сенинг ишинг. Ишқилиб, қолганини тўлашга тўғри келади. На илож... Хафа бўлмассан, давлат мулки, ука...

Директор Элмурод касалхонадалигидаёқ унга ёзма равишда қаттиқ ҳайфсан билдирган эди. Машинага етказган жамики шикастни ундириб олишга буйруқ чиқарган эди. Элмурод ҳали бундан беҳабар эди. Кўришга борган дўстлари ҳам кўнглига олмасин, деб бу ҳақда унга оғиз очишмаган эди. Элмурод эса: «Директор енгил-елпи жазо бериш билан тинчиб қолмас, ўч олиш учун ҳозир етарли асос бор унда. Халқ контролидан келиб текширишди. Пўстагини дурустгина қоқишди. Мен туфайли ҳайфсан олди. Боплаб таъзимини беради энди»,— деб ўйлар, директор билан тўқнаш бўлиш муқаррардек гуюларди унга.

Элмуроднинг кўнгли бирдан ғашланиб кетди. Отиниб олиб, лабларини қимтиди-да:

— Хўп, бўпти, тўлайман,— деди хотиржамлик билан ва илдам юриб, кабинетдан чиқди.

«Нега ҳам кирдим шу пасткашнинг олдига?— дили қаттиқ оғринган Элмурод, титраб-қақшаган ҳолда алғовдалов халлар оғушида ўй суриб борарди.— Менга айрим ҳамкасбларим: «Ҳар ҳолда олдидан бир ўт, бўлмаса ўпкаланиб юради», дейишмаганида, балки.. Нима-ларни юзимга солиб бермади у. Тўлаш қочиб кетмасди. Аҳволинг қандай, мендан нима ёрдам истайсан, дейиш ўрнига, планнинг белига тепдинг, дейди-я! Планни кимлар бажаради, унинг назаридан четда. Э, садқан одам жет-э!..»

Зилола Элмурод хусусида ҳаддан зиёд кўп ўйлай-верганидан тунлари аҳён-аҳён босинқираш одатига йўлиқди. У бугун Элмуродни бир кўриш илинжида уларникига борди. У йўқ, командировкага кетган экан.

Шу кечаси қоқ ярим тунда мудҳиш туш кўрди. Тушида Элмурод у туфайли Замирадан ажралганмиш. Кейин: «Ҳар тарафлама ўйлаб кўрдим. Мен ҳам ортиқ чидаб туролмайман. Севгингизга бир умр содиқ бўлишга онт ичаман. Мен ҳам сизни...» деб, оёқларига тиз чўкканмиш. Лаззатбахш қувончдан Зилолани ҳаяжон босибди, энтиқиб кетибди. Тиззалари букилиб, титроққа тушибди. Ниҳоят, дудуқланиб: «Илтимос, бундай қилманг! Сиз эмас, мен тиз чўкишим лозим эди...» — дебди. Шу пайт қўққисдан дарғазаб ҳолда опаси пайдо бўлиб қолибди. Унинг кўзлари чўғдай ёнаркан. Бирпасда Замира жанжал-сурон кўтарибди. Бу ҳам етмагандек, пичоқ ўқталибди.

Зилола қўрқувдан «дод» солиб, чўчиб уйғонди. Қараса, онаси тепасида жавдираб турибди:

— Она қизим, чап ёнбошингга ўгирилиб ёт! Босинқираяпсан. Ёмон туш кўрдингми ёки?

— Ҳа, қўрқинчли туш кўрибман.

— Туш ўткинчи нарса, ёмон туш кўрган бўлсанг, эр-талаб оқар сувга айт. Ойдинликка чиқади.

Онанинг илиқ қўллари қизининг пешонаси, сочларини меҳрибонлик билан силаб-сийғалади.

— Парвардигорнинг ўзи сени ёмон кўздан асрасин, қизим,— деди ойиси яна хотиржам товушда.— Кейинги пайтлар институтга кириш баҳонасида уйда кам бўласан, кун бўйи аллақаяқларда санғиб юрасан, билмайман. Энди унчалик ҳам ёш эмассан-ку! Босар-тусаринг-ни билиб юр, қизим, феълингдаги ўзгаришни пайқаб юрибман. Анчадан бери индамас, ҳардамхаёл бўлиб қолгансан. Нима қийнаяпти ўзи сени? Онангман, тортинмай айтавер, қизим...

Зилола меҳрибон онасининг бағрига ташлангиси, юрагини азоблаб, кемириб юрган изтиробни очиқ-ойдин айтгиси келди-ю, лекин яна бирдан уялиб ўзини тутди. Жилмайиб:

— Онажон, сиздан яширадиган ҳеч гапим йўқ,— деди, холос.

— Унда тинч ухла, қизим,— она қизи устига кўрпани яхшироқ ёпиб, нари кетди...

Зилола шундан кейин Элмуродни кўрса ёки у ҳақда ўйласа, кўрган туши лоп этиб эсига тушадиган бўлди. Бу эса унинг баттар ором-фароғатини йўқотишига олиб келди.

* * *

Элмурод сўнгги пайтларда Зилола ҳақида жуда кўп ўйлади. Ҳадсиз хаёлларга берилди. Қизнинг муносабати замирида нималар ётганлигини кундан-кунга чуқур ҳис этди.

Лекин унга ақл бўлишликка, бу йўлдан қайтариш учун гапиришга журъат эта олмади. Иродаси кучсизлик қилди. Ўз журъатсизлигидан ўзи инжишга тушди: унинг кўнглига ҳалига қадар бирор марта озор етказганим йўқ. Энди қандай қилиб ранжитай уни? Инсофданмас! Яхшиси, хотинимга ётигича айтиб тушунтирсам-чи? Ҳар ҳолда опаси-ку! Йўқ! Айтмаганим маъқул. Рашки ёмон... Тўполон кўтармасдан қўймайди. Унга яхшиси синглининг бизни кига камроқ келсин, дейману сабабига бирор баҳона ўйлаб топаман. Табиатим уни суймаётганлигини баҳона қиламан. Шундай қилсам қайтанга яхши бўлади. Кўча-кўйда кўрганимда ҳам Зилолага индамасдан терс ўгирилиб кетавераман. Ана шунда балки мендан кўнгли совиб аразлаб қолар...» Элмурод шунга ўхшаш хаёллар гирдобига қолди.

* * *

У автобазага куннинг иккинчи ярмида етиб келди

Дарвоза олдида унга Ғани тўқнашди.

— Ишларинг дурустми? — сўради Ғани. — Яёв кел-
япсан?

— Ишим шошилинч.

— Янгиликни эшитдингми? Ашур билан Рўзи пучуқ
қўлга тушибди.

— Қўйсанг-чи!

— Рост айтяпман.

— Э, яхши иш бўлмабди-да. Лекин иккови ҳам асли
жазога лойиқ эди. Рўзини мен ўз қўлларим билан бў-
ғишга ташна бўлиб юргандим шу кунлар.

— Улар иккаласи Газли йўл қурилиши бошқармасига
командировка қилинган эди.

— Хабарим бор.

— Десангки, иккови ўша йўл бошқармасининг омбор
мудир, прораби билан тил бириктирибди. — Ғани
шошиб гапирётганидан танглайи қуридим, бир-икки
бор ютиниб олди. — Хуллас, айтишларига қараганда,
иккаласи бир неча тонна цемент, етти кубометрдан зиёд-
роқ симёғочни «Қизилравот» совхозига элииб, кишиларга
пуллашаётганида қўлга тушибди. Энг қизиги, директо-
римиз бу нохуш хабарни эшитиб, негадир оёғи куйган
товуқдай ўтирар-турарини билмай қолган...

Элмурод Ғанини тинглаб. Рўзи билан уч кун муқад-
дам яна тўқнаш келганини эслади. Элмурод диспетчер-
лик пунктдан қўшнисига телефон қилиб, «Икки куплик
командировкага жўнапман. Илтимос, шунинг хотинимга
билдириб қўйинг», — деди.

Йўл варақаси олиш учун кирган Рўзи унинг телефон-
да сўзлаётганини кўрди ва масхараомуз оҳангда пичиш-
отиб, нафсониятига тегди:

— Сарқитхўр!

— Нима дединг? — жаҳли қўзиб сўради Элмурод.

Рўзи ўзини парвойи фалак тутиб, пинагини бузмаган
кўйда хонадан чиқиб кетди. Элмурод унинг изини тутди.

— Тўхта! Нима дединг, сендан сўраяпман!
— Нима дердим!— тиржайди Рўзи.— Сарқитхўр,
дедим...

— Ким сарқитхўр?! Мен-а?!

— Ҳа, сен!— деди овози титраб Рўзи,— ишонмасанг,
бориб хотинчангдан сўра...

— Аблаҳ!— Элмурод важоҳатли ҳамла билан Рўзига
ташланди. Бироқ Рўзи эпчиллик билан чап бериб, қочиб
қолди.

Қўлига узун бурамани ушлаган Элмурод уни дарво-
за олдиғача қувиб борди. Лекин қоровулхона олдида
турган Ғани Элмуроднинг йўлини тўсиб, ундан оғир бў-
лиши, шайтонга ҳай беришини сўради.

Элмурод Рўзининг Замира шайнига айтган ҳаёсиз га-
пидан жуда қаттиқ огриниб юрди. Рўзининг сўнгги сўзи
унинг юрагига худди тигдек санчилганди. Рақибининг
гапини бот-бот ўйлар, ичيني бир нима таталаб, кемира-
ётгандек бўлар, Рўзига нисбатан юрагида кучли инти-
қом ўти оловланарди.

«Ярамас! Ушанда қўлимга тушганида кўргилигини
кўрарди мена, — ўйларди у. — Бу ердаги ганимларим-
нинг фитна-фасод гапларига тупуриб, бошқа автобазага
ишга ўтсам-чи? Қочоқликда айблашиб, қўрқоққа чиқа-
ришмасмикан? Албатта чиқаришадн. Кетмасам, сарқиг-
хўр деган гапни яна қайта эшитишга тоқатим йўқ.
Уялмай-нетмай юзимга солди-ку! Хотиним қизлик пайти-
да шу калхатнинг панжасига илинган экан-да. У нега-
дир тўйимизда даврада бир кўриниб, зимдан ғойиб бўлиб
қолганди. Аблаҳ, кўрсатган каромати ҳақида бошқалар-
га ҳам оғзидан гуллаб юрибдимикан? Бунчалик таъна-
ҳақоратларга қолиб омадсиз, бахтсиз ошиқ бўлишимни
олдиндан билганимда эди... О, ҳаётнинг аччиқ, мураккаб
сабоқларига чидаш нақадар қийин! Хотинимдан ажра-
сам-чи? Йўғ-а! Ёш умрида бир эмас, икки марта бахт-
сизлик жафосини бошидан кечирган кишини яна бахт-
сизлик жарпга улоқтириш... Оғзига кучи етмаган бир

номарднинг гапига учиб, севгидан воз кечиш нодонлик эмасми! Мен хотиним учун аксинча интиқом олишим керак!»

Элмурод Рўзидан аламини олиш ниятнда йўлини пойлаб, уни ҳеч холи учратолмасдан юрганди.

— Қилмиш-қидирмиш деб шунга айтсалар керак-да, дўстим,— деди Ғани,— энди бошлаб бир жазосини тортишсин, шунда тавбасига таянишади бу муттаҳамлар Ҳа, айтганча, машинанинг қани?!

— Машинам «аразлади». Боя айтдим-ку, вақтим энқ деб. Қоровулбозор қирлигидаги оҳак-ганч заводидан реставрация идорасига бор-йўғи уч рейс ганч ташидим. Қайтиб боришда қирликдан чиқай деганда мотор бутунлай ишламай қолди. Кўп уриндим, бўлмади. Поршень клавишлари ишдан чиққанга ўхшайди.

— Эски, шалоқ мотор бўлгандан кейин машинанинг холи шу-да.

— Бошлиқдан сўрай, бирор кишини қўшса, бориб ша такка тартиб келаман.

Элмуроднинг машинаси фалокатга учрагандан кейин унга бошқа машина беришмаганди. У эски бир моторни ўша машинасига ўрнатиб, уни бир амаллаб ишлатиб келарди.

— Афсус, менинг «аравам» тузалмаган, дарров жўнаворган бўлардик-да,— деди Ғани ва яна сўзига илова қилди:— Бўш турган машиналар кўп-ку. Ҳа, айтганча, бугун маҳаллий комитет йиғилиши ҳам бор. Етиб кела оласанми?

— Ҳаракат қиламан...

Элмурод директор кабинети томон юриб кетди.

— Нима гап?— деди директор Кафти билан тепакал бошини силаб туриб.— Ишдан вақтли қайтибсан-ку?

Элмурод юз берган воқеани қисқача айтиб берди.

— Ҳм... Султон Жалилович стол устидаги ойнани ўйчан тикиллатди. Авзойи бирдан ўзгариб, тулланди. Чунки у Ашур билан Рўзининг жинояти очилганидан

бери анча асабийлашиб қолганди. Қаҳрини кимга сочишни, аламини кимдан олишни билмасди. «Мабодо у галварслар терговда иқрор бўлиб, уйимга яширинча элтиб берган қурилиш материалларини айтиб қўйишса борми?.. Автобазага айвон, омбор қуриш учун келтирилган гишдан етти машина, тонна-тонналаб цемент, беҳисоб ёғоч, тахта, шиферларни уйимга обориб туширган шу иккови-ку... Шаҳар ОБХССига бугун омбор мудиримиз нега чақирилдийкин? Уф! Дард устига чипқон. Текшир-текшир бошланса обрў ҳам, данғиллама участка ҳам... Уф! Шу лавозимимдан тинчгина пенсияга чиқиш ниятида эдим-а! Кўзим етмаяпти... Ҳм... Бу ишда шу активистнинг қўли бор. Қармоғимга ана энди дурустроқ илиди. Уч ой бурун гуноҳидан снгилгина кечган эдим. Машинага етказган шикастни тўлаш билан қутулувди. Ўшанда ишдан ҳайдасам айримлар директор ноинсофлик қилди, ўлганнынг устига чиқиб тепиш қабилида иш тутди, деб мендан норози бўлишарди. Энди-чи! Бу тирранчанинг ёнип оладиганларнинг тили қисқа. Яхши ейдн ошини, ёмон эса...» Султон Жалиловичнинг кўнглидан шу гаплар ўтди.

— Яна ўзбошимчалик бўлибди-да,— қовоқ солиб, афсуслангандек бошини сараклатди у.— Машипани даштликка ташлаб келдингми? Яхши бўлмабди-да, ука.— Ўрнидан оғир қўзғалди шундан сўнг.— Так, бугун соат тўртда меҳнат интизоми тўғрисида мажлис бор. Эшитган қулоққа ёмон. Сени қўллаб, бошқаларни калтакласак, улар нега фалончига индамади, эркатойми у, дейишмайдими? Халқ мулкига бунчалик бепарволик билан қараш инсофдан эмас-да. Бу ишинг жуда чакки бўлибди, ука.

Агар Элмурод гапни узр сўрашдан бошласа, директор дарров унинг кўнглига қўл солиб кўрмоқчи, вазиятдан фойдаланиб уни ўзига тобе қилмоқчи бўлди. Элмурод ҳам бошлиқдан бунақанги гаплар эшитаман, деб сира ўйламаганди. «Ўйя, директорга бир нима бўлдим

ўзи? Бирдан ўзгариб қопти-ку! Кўз тегмасин... Ё Рўзи билан Ашурнинг қўлга тушгани туфайли...» У дангал муддаога кўчди.

— Султон Жалилович, ёрдам сўраб келдим,— деди.— Шофёрларда ора-чора учраб турадиган мушкуллик бугун менинг ҳам бошимга тушди. Даштликда, тилсиз машина олдида қаққайиб тураверганимдан фойда йўқ деб... Яна у кимсасиз қирликда кимдан ҳам ёрдам кутишим мумкин эди?

Директорнинг энсаси қотди.

— Хўш, мендан нима истайсан? Бағиллаб бошни оғритгандан кўра тезроқ айт муддаонгни!— асаби дош бермади унинг.

— Машинани шатакка олиб келишим керак. Бирор машина...

— Гаражда битта ҳам ишга яроқли машина йўқ. Кечгача кутсанг, машинам қисмларга бўлиниб кетди деявер. Йўл-пўлдан бирор машина кира қил, олиб кел! Тағин мажлисга кечикма!

Элмурод лабини тишлаганча илдам юриб, чиқиб кетди. Директор аламига чидай олмай, папирос тутатди. «Тахминим тўғри, маълумот берган шу лаънати!..— деб сўқинди у.— Бўйнига илдирилган ҳайфсанни ҳали олиб ташлаганим йўқ. Шу бугуноқ думини тугаймикин?»

Элмурод мажлис бошланай-бошланай деганда тажанг ҳолда залга кирди. Орқа томондаги бўш бир стулга ўтирди. Бир-бировлари билан ҳазил-мутуйиба қилишиб, гурунглашиб ўтиришган ҳамкасблари уни сезишмади ҳам.

Местком раиси Очил Хусанов томоғини қириб қўйиб, йиғинни очди ва йиғилишда кўриладиган масала юзасидан биринчи бўлиб, сўз навбатини директорга берди.

— Кейинги пайтларда меҳнат интизоми ҳаддан гашқари бўшашиб боряпти,— томоқ қириб олиб, бамайлихотир гап бошлади Султон Жалилович.— Ишга кечиқиб

келиш, сабабсиз ишдан қолишлар, ишга масъулиятсизлик, совуққонлик билан қараш ҳоллари содир бўляпти. Бунга сабаб, авваламбор, иш устидан назоратни бўшаштирганмиз, шофёрларни ўз ҳолларига қўйиб берганмиз. Тўғриси, эркатой қилиб юборганмиз. Бундай ҳолларга мутлоқ чидаб бўлмайди, ўртоқлар. Ашур билан Рўзини ҳаммангиз биласиз. Дуппа-дуруст ишлаб келишаётган эди. Бирдан қўли эгриликка ўтиб кетишибди. Бир гал мен уларнинг номуносиб ишларини кечирган эдим. Ҳали ёш, хатоларини тузатишар, деб ўйловдим. Афсуски, улар ишончини оқлашолмади. Айтишга тўғри келади. Улар давлат мулкани ўғирлаб сотаётган пайтда қўлга гушишибди. Бу коллективимиз обрўсига иснод! Ҳозир иккаласининг ҳам иши терговда.

Директор аслида Рўзи билан Ашур хусусида гапирмоқчи эмасди. Бироқ Элмурод ҳақида гап бошлашдан олдин улар тўғрисида оз бўлсада, тўхталиб ўтишга қарор қилди. У йиғиндаги баъзи бировлар, директор айбдорлар қолиб, нега ҳадеб Элмуродни ёмонлашга тушди, деб ўйлаши мумкин, деган ҳаёлга борди. «У прогулчи» шофёрлардан яна икки-учтасининг исми шарифини тилга олгач, «тағин бир мисол», деб сўзида давом этди:

— Орамизда вазифасига бепарво, совуққонлик билан қаровчи шундай шофёрлар ҳам борки, коллективга уларнинг фойдасидан кўра зарари кўпроқ тегяпти. Мана, Элмурод Самиевни олайлик. Ўзи унча ишқмас бола эмас, буюрган ишни қилади. Лекин ишга бефарқ қарайди. Уни командировкага жўнатган эдик. У жамоат мулкани қир-даштликка ташлаб, бу ёққа ёлғиз ўзи қайтиб келибди. Бу жиноят эмасми, ахир?!

Залда жонланиш бошланди. Баъзи бировлар орқага ўгирилиб, бошини қуйи солганча ҳаёлот дунёсига ботган Элмуродга таажжубланиб қарашди. Директор эса энди овозини бир парда баландлатди:

— Ҳаммаларингизга маълум, Элмурод яқиндагина аллақандай бир шофёр машинасини шатакка олиб, яп-

янги машинанинг бошига сув қуйган эди, индамовдик. Енгил-елпи жазо билан қутулувди. У тузалиш, ибрат олиш ўрнига баттар бўляпти. Бугун унинг давлат машинасини кимсасиз даштликда яна қаровсиз қолдириб келгани кечириб бўлмас бир ҳол. Қим билади, балки аллақачон машина қисмлари талон-торож қилингандир. Битта машина неча сўм туришини яхши биласизлар. Йўқ, ўртоқлар, бундай ҳолга бошқа чидаб бўлмайди! Халқ манфаатини ўйламайдиган, коллективга фойда ўрнига нуқул зарар келтирадиган, ишимизнинг олдинга силжишига тўғоноқ бўладиган бундай кишиларга бизнинг сифимизда ўрин берилмаслиги керак!— нутқини дабдабали тугатди директор.

— Сўзлашга ижозат беринг!— қўл кўтариб ўрнидан иргиб турди Ғани. Унга сўзлашга рухсат берилди. У тез-тез юриб минбарга кўтарилди.

— Султон Жалилович,— деди у тулланиб турган директорга қараб...—Элмурод машинасини қирликда қаровсиз ташлаб келгани рост. Нега у шундай қилган? Сабаби нима? Қасддан қилмаган-ку, ахир! У сизнинг олдингизга не боисдан кирди, сўрагандирсиз? Арзини тинглагандирсиз? Элмуроднинг ўз касбини ҳам, коллективни ҳам жон-дилидан севишини ҳамма билади. У иш-ёқмас шофёрлар хилидан эмас.

Кўпчилик бирдан орқага қайрилиб, Элмуродга тикилишди. Дили оғриган Элмурод бўгин-бўгинигача бўшашиб, ерга қараганча ўтирарди. Ғани томоқ қириб олгач, сўзида давом этди:

— Мен уни боя келган пайтида учратдим. У бўлган воқеани менга айтди,— Ғани воқеа тафсилотини мажлис аҳлига сўзлаб бергач, нутқига якун ясади:

— Ўртоқ директор, сўзларимни оғир олмайсизу, лекин Элмуродга нисбатан тутган йўлингиз нотўғри. Чикиб, айвон остига қарашингиз мумкин. У аллақачон машинасини келтирди. Сиз эса машинасини олиб келишга ёрдам кўрсатмадингиз. Яна унинг шаънига ўринсиз сўз-

лар айтяпсиз. Ишчиларга ғамхўрлик кўрсатиш раҳбарларнинг бурчи-ку, ахир!

«Тўғри, ҳақ гап».—деган сўзлар залда акс садо берди.

— Яна ким сўзламоқчи?— савол ташлади местком раиси.

— Мен!— қўл кўтариб ўрнидан турди комсомол ташкилотининг секретари Тоҳир. У минбарга чиққач, ютиниб олди ва:— Ҳамкасблар!— дея сўз бошлади. —Элмуродни ҳаммамиз яхши биламиз. У коллектив ишига жонкуяр, дўстларига ҳамиша ғамхўр. Унинг бир янги машинага жиддий шикаст етказганига келсак, қасддан ёки била туриб шундай қилган эмас-ку! У оддий совет кишисига хос ибратона фазилатни, ажойиб инсонийлик фазилатини кўрсатаётганда фалокат юз берган. Элмурод билан Шўркўл сув омбори қурилишида содир бўлган воқеани барчамиз биламиз, гапнинг қисқаси, биз шофёрларга бир сабаб билан йўлда қолган ҳамкасбига ёрдам бермаслик, кўз юмиб ўтишлик инсофдан эмас.

Залда гулдурос олқиш аралаш: «Ҳақ гапни айтди!»— деган сўзлар ўрмалади, «Балли, ука!»— деган луқмалар эшитилди. Ҳар йиғинда ўз сўзини ўтказиб келган директор ўнғайсизланганиданми, қизариб кетди. У бундай зарбага учраши мумкинлигини хаёлига келтирмаганди. Шу йиғиндаёқ Элмуроднинг ишдан кавушини тўғрилаб қўймоқчи эди. «Ҳали шошмай тур, сен тирранчаларга кимлигини кўрсатиб қўяман...»—деб дилида уларни койир, ҳалига қадар ўзи хон, кўланкаси майдон бўлиб келаётган коллективда сўзини биринчи бор нишонга теккиза олмаганидан ўкинади, қизариб-бўзариб, ич-ичидан зил кетиб ўтирарди.

Яна икки шофёр сўз олиб, маъмурият етарли шароит яратиб бермаётганини, эҳтиёт қисмлар танқислигини, ишнинг бажарилиши кўп жиҳатдан яхши шароитга боғлиқлигини гапиришди. Танқид эшитишдан директорнинг иссиғи ошиб кетди. Қора галстугини бўшатиб, новвог-

ранг кўйлагининг тугмасини очди ва рўмолчаси билан бағбақасидаги реза-реза терларни артди. Ясама жилмайиб, местком раисига: «Шу ёғи ҳам етарли, бас қил»,— маъносида ишора қилди.

Ишга вақтида келмаганлиги учун икки шофёрга ҳайфсан, яна бирига танбеҳ бериш билан мажлисга якун ясалди.

Дили ғаш Элмурод залдан кўнгил ғуборлари оз бўлса-да, кўтарилган ҳолда чиқди. Ҳақиқат ўрнини топади, деганлари рост. «Ҳақиқат ноҳақликни енгмасдан қолмайди,— ўйлади у кўчада кетаётиб,— лекин ўзим ҳам қизиқман-да, сал ноҳақ гапни дарров юрагимга тугиб, қалбимни ўртаб юраман. Бас, етар! Ўтган ишга салавот. Элмуродбой! Ҳаммасини унут! Фақат шуни яхши билки, сен ҳали жамият олдида бурчлисан! Халққа катта фойда келтиришинг, умрингни яхши одамларга, ҳақ ишга бағишлашинг керак. Ҳа, шундай! Ҳали мен жуда-жуда кўп ишлар қилишим керак!»

У йўл бўйи ўй суриб, уйга қандай етиб келганини ҳам сезмай қолди.

—Ҳа, нима бўлди? Хафа кўринасиз?— сўради Замира эрининг хаёлчан, хомушлигини сезиб.— Гинчликми, ўзи?

Элмурод ишхонасида ора-чорада юз берадиган ҳар хил дилсиёҳликларни, кўнгли хавотир тортиб юрмасин, деб хотинига айтмасди. Хафалигининг боисини гоҳ машинаси бузилиб қолиб, йўлда қийналганлигига, гоҳ ҳаддан зиёд толиққанлигига йўйиб қўя қоларди.

— Жуда чарчаганман,— деди Замирага.

— Вой, чарчаган бўлсангиз қовоғингиздан қор ёғди-риб келишингиз шарт эмас-ку...

— Кўп ғашимга тегма! — деди бир оз кескин кўйда Элмурод. Айни топда умуман унинг кўнгли чироқ ёқса ёримас, бир оғиз ортиқча сўз ҳам унга малол келар эди.

— Вой, бугун чап биқинингиз билан турганмидингиз? Сал гапга жиғибийронингиз чиқяпти,— деди Замира.—

Айтганча, озгина кечикдингиз-да. Зилола келувди. Анча кутди. Зарур иши бор экан сизда.

Дард устига чипқон, деганларидек, ғашлиги ҳали тарқамаган, асаблари титраб-қақшаб турган Элмурод қайнсинглиси келганини эшитгач, баттар жаҳлга минди.

— Кўзим учиб турганди Зилолангизга! Айтинг унга, қорасини камроқ кўрсатсин,— деди беихтиёр.

— Нималар деяпсиз ўзи! Хаёлингиз жойидами? — ажабланди Замира.— Қачондан бери менинг уруғларим сизга ёқмайдиган бўлиб қолишди? Унда сизнинг туғиш-ганларингиз ҳам...

У, хотиним тушуниб, Зилолага ақл бўлар, деган умидда ўз шубҳалари тўғрисида ниҳоят Замирага гапиришга қарор қилди. Зилоланинг хатти-ҳаракатларини чуқур сезиб юрганлигини, уни бу йўлдан қайтариш кераклигини куюниб айтди.

Аввалига, эрим ҳазиллашяпти, деб унга диққат билан тикилиб, қулоқ солиб турган Замира эрининг жиддий қиёфада уйдирмасиз, муболагасиз гапираётганлигини сезгач, эти жимирлашга тушди, дилини бир лаҳзада шубҳалар қамраб олди ва бу қаттиқ нохушликдан қиёсиз даҳшатга тушди. Ҳатто бир дам довдираб, гангиб қолди. Сўнг худди ток ургандек тўсатдан чайқалиб, ранги ўчди. Қаттиқ қаҳрга минганидан чинқириб юборди:

— Ҳали гап бу ёқда денг?! Разил одам экансиз...

Элмурод хотинининг ҳайрон қоларли даражада кескин гапириб кетишини, ишнинг бундай кўчишини ҳеч кутмаганди. Аммо ҳали бу ҳолва эди. Замира эрини, сўнгра йиғлаб, ўзини муштлай кетди. Кейин апил-танил кийиниб, кўчага отилди...

Унинг кўнглида адоват, интиқом ҳислари тошарди. Зилолаларники томон ошиқиб бораркан, йўл-йўлакай ўз фикрлари билан ўзи олишарди: «Наҳотки, иккиси шунчаликка борган-а? Дугонам Нафиса ўтган ҳафта келганида бежиз айтмаган экан-да. (Нафиса Ғанининг хоти-

ни, Элмурод уйланганидан бери дўсти Ғани билан оилавий борди-келди қилар, Нафиса билан унинг хотини қалин ўртоқ тутиниб қолпшганди. Икки дугона кунора бир-бирларини йўқлаб туришарди.) Синглингнинг бир оёғи доимо сеникидами дейман? Яхши кўраркан сени! Қачон келмай у уйингда. Эрингни-ку, худди қул қилиб олгандай... Шунақа девди Нафиса... Мен, қўйсанг-чи, эси йўқми уларнинг, деб парво қилмагандим... Зилола! Илоҳим, номинг ўчсин Зилола! Ўз жигаримдек киши бахтимга зомин бўляпти-я...»

У ўзи ўсиб-улгайган хонадонга елдек кириб келиб, Зилолани қон-қақшатди. Синглисига бало-қазодай ташланиб, бир зумда уни ақлдан оздираёзди. Унинг эҳтирос билан уриб турган ишққа чанқоқ қалбига тўсатдан ғаш чодирини ёйди. Шодлигини қайғу билан алмаштирди. Умидли қалбни ноумидлик ҳиссига тўлғазди.

Зилола қўрқувдан юрак ҳовучлаб, тўлиб-тўлиб, зорланиб гапирарди. Нуқул: «Опажон, ёлғон, ҳаммаси ёлғон», дерди. Уятдан қўллари билан юзини бекитиб, юм-юм йигларди. Шу аснода унинг миясида айқаш-уйқаш фикрлар чарх урарди. «Наҳот, наҳот опам сезган... Энди нима қиламан! Наҳотки, поччамдан чиққан бўлса шу гап? Эй, худойим-а...»

У аёвсиз ҳақоратлар, туртишлар таъсиридан тамоман гангиб, анқайиб қолди. Ҳатто ғазабнок опасининг уйдан қай йўсинда чиқиб кетганини ҳам сезмади. Унинг юзсиз, бейбо, деган сўзлари қулоғида янграб қолди.

Хуфтонга яқин серзарда Замира уйга йиғидан ёноқлари шишинқираган, аммо жаҳлдан ҳамон кўзлари ёниб, аянчли бир ҳолатда шошилишч кириб келди.

— Жаҳлингиз бир оз босилдими? Шунақаям бўлади-ми киши?! — гудранди Элмурод.

— Жаҳлим... жаҳлим ўлганда босилади энди, — эрига кескин жавоб берди Замира. — Шамол бўлмаса дарахтнинг учи қимирламайди. Мен аввалдан билганман сизнинг қанақалигингизни! — У беҳос эрини сенсирай кет-

ди:—Бор, тезроқ! Безрайиб турганча, боргин Зилоланга! Оғзи-бурни қонга бўялиб ётибди...

— Нима? Ҳали сен уларникига бордингми?— деди бетоқатланиб Элмурод. Қаҳри тошганидан бутун вужуди бирдан ларзага келди.

— Ҳа, бордим,— деди Замира бўш келмай.— Бормасдан қўярмидим! Иккалангни ҳам кўришга кўзим йўқ. Шофёр зотидан бир марта оғзим куйгани етмагандек, аҳмоқ бўлмасам, сенга...

Элмурод қўлига беихтиёр эрк берганини ўзи сезмай қолди.

— Бу ерни энди елкаминг чуқури кўрсин!— деди йиғлаб Замира. У кийим-кечагини наридан бери йиғиштириб тугганича, худди телбалардек шиддатли юриб, уйдан чиқиб кетди...

Элмурод анчагача уй ўртасида қотиб турди. Сўнг шиддат билан Зилолаларникига югурди.

Зилола уйда, хона пойгагида аллабир намоишда турар, сочлари тўзғиган, усти қон, кўзларидан ёш думаларди.

—Зилола...

Қиз Элмуродга алам, изтироб, илтижо, шу билан бирга, ўкинч, таъна, надомат кўйида қаради.

— Кетинг,— деди Зилола шундан сўнг бутун вужуди титраб, — кетинг...

Элмурод хотинини инсофга келиб, уйга қайтар, деб кутиб юрди. Оилавий жанжални ота-онасига ҳам сездирмади. Уларга хотинини, қисинганидан уч-тўрт кунга ойисиникига кетди, деди. Орият, йигитлик ғурури устунлик қилиб, хотинини йўқлаб бормади. Замира ўзи ишлаётган фабриканинг қизлар ётоқхонасига дугоналари ҳузурига кўчган эди. Элмурод бир нарсадан қаттиқ хавотирда эди. Бир оғиз бемаъни гап туфайли наҳотки хотиржам, осойишта ҳаётимга дарз кетса, деб ўйлар,

бундан қандайдир кўнглида қўрқарди. Аммо у хотинини осонликча уйга қайтара олмаслигига ҳам имони комил эди.

Орадан бир ҳафта ўтгач, Элмурод ўз устидан жиний иш қўзғатилганлигини билди. Руҳи тамомила тушиб кетди. Қуруқдан-қуруққа оиласи барбод, ҳузур-ҳаловати, фойзли турмуши поймол бўлаётганидан ниҳоятда изтиробга тушди. Руҳини бирдан умидсизлик, маъюслик чулғади. Хотинига нисбатан кўнглида нафрат уйғонди...

Ўша оқшом Замиранинг аҳволи огирлашгач, «Тез ёрдам» чақирилди. Қасалхонага олиб боришди. Кучли мушт зарбидан унинг ўнг қовоғи ва ёноғи қаттиқ жароҳат еб, соғлигига зарар етган экан. Қасаллик тарихи тўлғазилаётганда Замиранинг: «Оилавий жанжал туфайли эрим урди».—дегани ишни анча мураккаблаштирди. Қоидага кўра навбатчи врач Замиранинг жанжал-можаро сабабли тушганини дарҳол милицияга хабар қилди. Замира ишига милиция, суд-экспертизаси ара-лашди. Эрининг иши давлат даъвогарлигига ўтди. Бунинг устига уч кун касалхонада ётганида эри ўзидан билиб, бир марта ҳам йўқлаб келмади. Шу босми, Замиранинг эрига нисбатан алами юз чандон ортди. Дуго-налари-ку, боз устига, уни гижгижлашга тушишди:

—Эринг сени хўрласа, индамай чидаб тураверасан-ми? У ўзидан кетиб, бутунлай ҳаддидан ошибди. Уни вақтида тизгинлаб олмасанг, бошингда ёнғоқ чақилди деявер!..

—Эрни эр қиладиган ҳам хотин, қора ер қиладиган ҳам... Бу қандай ҳол? Ойна олиб, афту ангорингга бир қара. Юзинг моматалоқ бўлиб кетибди. Кишининг хўрлиги келади ҳолингга. Уни шундай қўйиб берсанг, келгусида ҳам ҳолингга маймунлар йиғлайди. Ўрни-ўрпиди боплаб, таъзирини бериб қўйишинг керак.

Бундай кўнгилсиз гаплар хўрлиги келиб турган Замиранинг қайғусига қайғу қўшди.

«Фаҳмлаб турибман. Барибир у мени ташлаб кетади.

Орияти кучли. Кечиролмайди, — ўйларди фиғонлашиб.— Йигит киши ҳеч бўлмаганда умрида бир карра ифбатли қизнинг висолини орзу қилмайдими ахир? Хазон бўлгур Зилола!.. Мени бирдан-бир суянчпғимдан жудо этди-я. Мен шўрпешона қайси хонадон эшигига бош уриб бораман? Тутинган ота-онам мендек ноқобил қизни энди остонасига яқин йўлатмас. Мен уларни бош кўтариб юролмайдиган иснодга қолдирдим-ку, ахир! Қуним-ку, ўтмасдан қолмас, лекин ҳали туғилмаган боламнинг тақдири нима бўлади? Қориндалиқ пайғида отасиз қоладими?.. Оҳ, номард йигит! Эсизгина менинг ширин орзуларим! Шундай қайғули кунларга туширишингни сал бурунроқ билганимда... Агар у мени кечираволсайди, шу пайтга қадар ақалли бирор марта сўроқлаб келмасмиди? Демак, энди у ҳеч қачон излаб келмайди. Кечирмайди. Шундай экан, мен ҳам...»

Замиранинг кўнглида эрига нисбатан ўч олиш иштиёқи янада кучайди. Ичидан ижирғаниб қўйди. Терговчи сўроқ қилганида кимлигини эрига бир кўрсатиб қўймоқчи бўлди. Ёлгон-яшиқни қўшиб-чатиб кўпиртириб айтди ва эрининг айбини янада оғирлаштирди.

Элмурод терговда ортиқча гапирмади. Ўзини жуда хотиржам тутди. Фақат хотинининг бу ноқобил иши нафсониятига жуда қаттиқ ботганидан аёвсиз хаёлга берилди. Уят туйғуси унинг вужуд-вужудини кемирарди. Ўша кунги можарони эслаб, ўз-ўзидан ҳам нафратланарди. У терговчига: «Қизишиб кетиб хаёл-беҳаёл урибман,— деб қўя қолди. Зилола хусусида бир оғиз ҳам ёмон фикр билдирмади.—Мен у ҳақда ноўрин тушунчада эканман, у мени кечирса бўлди», деди.

* * *

Уларни суд қилишди. Судда Замира ўжарлигидан қолмади.

У эрининг қилмишидан пушаймон бўлиб, суд олдида

узр сўрашинн, минбаъд хотинига ҳеч озор бермасликка сўз бериб, ялиниб-ёлворишини истарди. Бошини чангаллаганча миқ этмай ўтирган Элмурод эса ўз ғурурининг поймол бўлишини истамасди. «Эҳ, Замира, Замира,— дерди у дилида,— аввал-бошда менга шарт қўйсанг, қилган қўполлигим учун хоҳлаганингча ялиниб, хушомад қилишга рози эдим. Лекин энди...»

Оҳ, бечора Зилола! Унинг суддаги ҳолатини кўрган Элмурод ўзидан ўтганини ўзи биларди. Аламзада Зилола маъюс ҳолда ўтирар, унинг илгариги хушчақчақ кўринишидан асар ҳам йўқ, гангиб қолган эди. Юзи озинб, чўзилган, ташвишли, ғамгин, кучли руҳий азоб тортганлиги билиниб турарди. Уялганидан боши эгик, кафтлари билан юзини беркитган, пиқ-пиқ йиғлар, ўқтин-ўқтин, чуқур-чуқур хўрсинарди. Унинг зиёрак кўзларида беҳисоб нафрат алангасининг ифодаси акс этар, кўкси гўла аламлиги аён эди. Элмуродга гоҳ безовта ва маънодор қарар, саросимали нигоҳида ҳамон таъна эмас, ҳамдардлик бўлиб, у гўё мен ўзимни ўйлабманми, сизга дил-дилимдан ачиняпман, холос, деяётгандек эди.

Элмурод ҳам уни шу кўйга солганидан афсус чекарди. Ўзича, энди мени Зилола бир умрга кечирмаса керак, деб ўйлар, бунинг ҳақиқатга яқин эканини ҳис этарди.

Суд Элмуроднинг бундан олдин судланмагани, хатосини ошкор тан олгани ва автобаза комсомол ташкилотининг у ҳақдаги ижобий характеристикасини инobatга олди. У хотинини жароҳатлаб, ноҳақ хўрлагани учун бир йил муддатли ахлоқ тузатиш иши билан жазоланди. Хотини даъвосидан кечганида ёки ишхонаси аралашиб, уни кафилликка олган тақдирда бу жазодан ҳам қутулиши мумкин эди. Автобаза маъмурияти суддан уни коллектив тарбиясига берилишини ёки ишини ўртоқлик судига ўтказилишини ёзма равишда талаб қилса kifоя эди. Комсомол ташкилоти секретари Тоҳир ҳарчанд ҳаракат қилмасин, сўзига директорни кўндиролмади.

Элмуроддан қандай қилиб ўчини, аламини олиш йўлини ўйлаб хуноби ошиб юрган Султон Жалилович унинг бошига тушган кулфатни эшитибок беҳад севиниб кетди. Дилида: «Ажаб бўпти... У тентак ўз бошига ўзи ташвиш орттирибдими, энди жазосини ҳўп тортсин»,— деб ич-ичидан суюнди.

«Ўзингга аён, вақтида маслаҳатимга қулоқ солмади,— Тоҳирга кулимсираб деди Султон Жалилович.— Ҳар бир ишга бурнини суқди. Бошга тушганни кўз кўради, деганлар. Энди ўзидан кўрсин. Фалон автобаза шофёри шундай номатқул иш қилибди, деган гап оғиздан-оғизга кўчмасдан қолмайди. У коллектив обрўсига доғ туширди. Афсуски, бундай кишига мен ҳеч қандай ёрдам кўрсатолмайман...»

Директорнинг Элмуродга ёрдам бермаслиги яна бир жиҳатдан аниқ эди. Чунки Ашур билан Рўзи тергозда қилган қинғир ишларига тўла иқрор бўлиб, директорнинг айбини ҳам очиб ташлаганди. Уч кундан буён Султон Жалилович терговчи ҳузурига чақириларди. У инкор этиб бўлмас далиллар олдида тамоман эсапқираб қолганди. Лекин ҳали бу ҳақда ҳеч кимга лом-мим деб оғиз очмаганди. Ошна-оғайниларини ўртага қўйиб, ишини бости-бости қилиш мақсадида тўрт томонга елиб-югураётганди..

* * *

Элмурод ишхонасида ўзини гўё бегонадай сезарди. У гап-сўзга авваллардагидек аралашавермас, худди бировдан тили қисикдай, индамай юрарди. Ҳамкасбларининг тўғри кўнгилда айтган ҳар бир сўзи унга пичингдай бўлиб туюлар, ҳатто уларнинг самимий қарашларидан ҳам ҳадиксирарди.

Уни кеча дўсти Ғани қўярда-қўймай уйига бошлаб кетди. У-бу хусусда гурунглашиб ўтиришди.

— Янгиликни эшитдингми?— сўради Ғани.

— Нима янгилик?

— Рўзи билан Ашурнинг суди бўлибди. Тоҳир айтди. Улар директорга анча-мунча айбни тўнкаришибди. «Бизни аввал-бошдан ёмон йўлга бошлаган директоримиз. Биздан ўз манфаати йўлида фойдаланди. Бошимизга оғир кун тушганда эса ёрдам кўрсатиш ўрнига биз ҳақимизда терговчига ёмон характеристика берибди», дейишиб, Султон Жалиловичнинг бор айбини очиб ташлашибди. Директорнинг иши шаҳар партия комитети бюросида кўрилармиш. Автобазада шов-шув. Кўпчилик директор энди ишдан кетса керак, дейишиб, унинг устидан кулиб юришибди.— Ғани гапни бундай якунлади:— Султон Жалиловични бугун бир назар кўриб қолдим. Қайфияти батамом учган кўринади.

Сўхбат орасида гап Замира хусусида борганида, Ғанининг хотини Нафиса куюниб деди:

— Кўпдан бери бизникига келмай қўйган. Тунов кунни бозорда учратиб қолдим уни. Ғалати, феълига ҳеч тушунолмадим. Менга чўчиб, ҳадиксираб қаради. Хаёли жойида эмасдек, телбалардек. Ёки қаттиқ уяладими? Ҳол-аҳвол сўраб дўстона насиҳат қилсам, унамади. «Дугона, аламинни тозалама. аччиқ қисматим тўғрисида бошқа бирор пайт бафуржа чақчақлашармиз»,— деб жўнаб қолди. Ақалли тураржойини ҳам айтмади...

Нафисанинг Замира тўғрисидаги хабари айрилиқ аламинни чекиб юрган Элмуроднинг қалби ярасига туз бўлиб сепилди. Унинг шу топда бирор сўз айтишга мажбури қолмаганди.

Ғани дўстининг елкасига қўлини қўйиб, тасалли берди:

— Хафа бўлма, ҳали пушаймон қилади..

Орадан кўп ойлар ўтди. Ўтган ҳар бир кун йилдек бўлиб туюларди Элмуродга. Хотинининг афти ангори кунлар билан бирга тобора ундан узоқлашаётгандек эди. Замирани кўришга баъзан интизор, муштоқ бўлар,

аммо сўроқлаб боришга йигитлик ғурури йўл бермас эди. Замира қандай яшайпти, ҳаёти қандай кечайпти, унга тамоман қоронғи эди...

У кейинги пайтларда оғир бир ҳолатга йўлиқиб қолди. Қўнгли ҳижрон азобида эзилиб, қисиларди. Ҳафсаласиз, қўли сира ишга бормасди. Ишдан бўшадими, тамом хуфтон-хуфтонларгача шаҳар кўчаларида танҳо тентираб юриш одати эрмак бўлганди унга. Тунлари алламаҳалгача киприк қоқмасди.

Мана, вақт ярим тундан ошган. У эса дераза олдида қаққайганча турибди. Қўзлари зумрад осмонга қадалган. Юлдуз санайди, қайта-қайта сигарета тутатади. Гўё уй суришдан ўзга иши йўқдек. Қўзи ўнгида ўғил-часи дўмбоққина, жажжи қўлларини қимирлатиб, унга интиқлик билан талпинаётгандек бўлиб гавдаланади, ҳали бирор бор ҳам дийдорини кўрмаган боласини тезроқ кўргиси, меҳр билан эркалагиси келади. Тасаввурда ғамгин қиёфали хотини қизганиб, ўғлини ундан олиб қочмоқчидай бўлади... Унинг бўлак бардош беришга тоб-тоқати қолмади. Сабр косаси тўлди. Борлигини айрилик, соғинч сиртмоғи эзиб, бўға бошлади. Ниҳоят, шундай қатъий қарорга келди: «Унга хат ёзаман. Хат орқали жамики...»

Чироқни ёқди. Столга ўтирди-да, қоғоз-қалам олиб, хат ёзишга киришди.

«Салом, Замира!

Илтимос, мендан хафа бўлманг, қалбим мажбур этди, ундади ёзишга! Эҳтимол, мен бетоқат, сабрсизни айбларсиз. Лекин менинг сиз билан учрашишга, сўзлашишга ҳақим йўқ эмас! Орамизга совуқчилик тушган бўлса-да, бари бир сиз ҳали менинг қонуний хотинимсиз. Қасалхонага тушганингизни эшитгач, ўша тун туғруқхона эшиги олдидан жилмадим. Тонготарда ҳамши-

ра хушхабар айтди. Ўғилли бўлганимни эшитгач, қанчалик қувонганимни билсангиз эди! Чўнтагимдаги бор пулимни суюнчи сифатида ҳамшираларга улашиб чиқибман. Сизга, жажжи ўғлимга атаган бир даста пулни ҳамшира бошингиз тепасига элтиб қўйганини айтди. Афсус, беҳол ётган экансиз. Дил-дилимдан айтган табригимни сизга етказа олмабди. Эрталаб сиз ёқтирадиган нарсаларни харид қилиб бордим. Бир энли хатим билан уни сизга обориб беришларини сўрадим. Сал фурсатдан сўнг ҳамшира нохуш хабар келтириб, бутун қувончларимни чиппакка чиқарди. «Келтирган нарсаси ҳам, хати ҳам бошидан ордона қолсин! Айтинг, уни кўришни ҳам, эслашни ҳам истамайман»,—дебсиз. Ростим уйга зўрга етиб келдим. Почтальон хат ташлаб кетибди. Ўқиб, баттар асабийлашдим. Суддан келибди. Ажрим тўғрисида... Шундан кейин бутун умидларим чиппакка чиқиб, мен учун осмон келиб ерга ёпишгандек бўлди. Демак, хотиним охирги қатъий қарорга келибди-да, деган фикрга бориб, бутунлай тушкунликка берилдим. Аммо чақирилган кунда судга бормадим. Нима сабабдан бора олмаганимни аён этиш менга жуда қийин.

Сизни, жажжи фарзандимни бир қур кўришга қанчалик интизор, илҳақ эканимни билсангиз эди...»

У нечундир бирдан иккиланиб, ёзишдан тўхтаб қолди. Сабаби, қўққисдан миясида айқаш-уйқаш фикрлар чарх уриб, гулгўн ўйнай бошлади: «Тўхта! Сен қанақанги одамсан ўзи? Қани сенда йигитлик ғурури? Обрў-йингни ерга урган хотин олдида ўзингни бунчалик пастга урмасанг!...»

У ўрнидан сапчиб, хатни беихтиёр гижимлаб йиртиб ташлади...

* * *

Элмуроднинг энг яқин сирдош, дилкаш, дардкаш дўсти — Ғани. Уни ҳар куни кўриб турмаса, ҳамсухбат бўлмаса, қўмсарди. Бу оқшом ишдан сўнг, мириқиб гу-

рунглашиш ниятида тўғри уникига йўл олди. Ғани уйда ёлғиз экан. Нафиса ота-онасиникига кетибди.

— Замирани эслаб турасанми баъзан?— сўради Ғани беҳосдан.

— Уни эсламай бўладими, дўстим. У ўз рашки туфайли қалбимда тузалмас жароҳат қолдирди,— деди Элмурод чуқур хўрсиниб. «Авваллари келганпмда Ғани хотиним ҳақида ҳеч гап очмасди. Кўнгил ярамни қайтадан янгилашни хоҳламасди шекилли. Нафиса гапирганда ҳам дарров унинг сўзини бўлиб, суҳбатни бошқа ёққа бурарди. Қизиқ, бу гал...»

— Бундай бўлишн кимнинг хаёлига келибди дейсан,— сўзида давом этди Ғани.— Бунга биринчи ўзинг сабабчи, хотинга ҳамма нарсани гапираверадими! Қолаверса, Нафиса ҳам айбдор. Қалин дугонаси-ку, ахир, сидқидилдан уринганда уни бемалол муросага келтира оларди. Мен нодон ҳам эр-хотин қўшхўкиз, деганлар, уришади, ярашади, орага тушиш одобдан эмас, деган хаёлга бориб, тақдирларингга бефарқ қарадим. Эндиликда ўта нодонлик қилганимни чуқур ҳис этяпман. Аллақачоноқ иккалангани яраштириб қўйиш лозим эди! Етар энди сандирақлаб юрганларинг! Узила-кесил бир қарорга келиш керак! Сенинг ҳозирги турмушингда маъно йўқ, дўстим. Ўртада бола бор. Унинг келажагини ўйлаш сенинг бурчинг...

— Тўғри, сен ҳақсан. Лекин мен... мен...— гудранди Элмурод ўзини ночор ҳис этиб.

Ғани орғиқ индамай ўрнидан туриб, ёзув столи тортмасидан бир конверт олди. Уни ҳамон мум тишлаганича Элмуродга узатди.

Элмурод бир гарангсиб, бир ҳаяжонланиб хатни кўздан кечира бошлади. Хат Нафиса номига ёзилган бўлиб, ниҳоятда майда ҳарфлар билан битилган эди. Таниди, дастхат Замираники...

«Нафиса, дугонажон, ўтинаман, мени айбга буюрмассан. Чунки олдингда гуноҳқорман. Ҳаммасига мен

айбдор. Шу боисдан, ҳатто таниш-билишларимнинг кўзига кўринишга ор қилиб юрибман. Улардан ўзимни панага, узоққа олиб юраман. Аввал-бошдан ўйламай-нетмай номақбул иш қилиб қўйдим. Рашким қурсин, эримнинг чин кўнгилдан маслаҳат тариқасида айтган гапидан аланга чиқариб, ҳаммаёққа айюҳаннос солдим. Ростим, рашким зўрлигидан мен учун ҳаёт бирдан чаппасига айланиб қолганди ўшанда. Энди кўзим мошдек очилди. Турмушни, оилаи енгил-елпи тушунганим оқибатида бечора эримни, синглимни, ўзимга тарбия берган покдил ота-онамни маломатга қолдирганимни ҳис этдим.

Мен кўрнамаклик қилдим... Шунчаликка қарамай эрим икки-уч марта мени сўроқлаб ишхонамга, ётоқхонага келди. Бошда нафратдан, кейинчалик эса уялганимдан, унинг афтига тик қарай олишга журъат қила олмаганимдан, психикболига пешвоз чиқмадим. Эримнинг ойиси, отаси ҳам бир неча марта излаб келишди. Мен тентак кўрпниш бермадим... Эндиликда қаттиқ янглишганимни билиб турибман. Лекин бундан не фойда?! Мен, дунёда разил кишилар топилади, деган, гапни, ҳамма одамлар разил, деган бўлмағур маънода тушунган эканман, дугонажон. Қолбуки, ҳаётимда эзгуликка кўпроқ йўлиққан эдим-ку... Ота-онам менинг бахтим эди. Эрим ҳам!.. Энди эса умрим, боламнинг ҳаёти нима кечиши мени ниҳоятда ташвишлантир-япти. Ҳануз сўнги қатъий бир тўхташга кела олмаяпман. Ҳозир ижара уйда яшаяпман. Болалар боғчасига тарбиячи бўлиб ишга ўрнашдим. Адресимни шу пайтга-ча сендан сир тутганим учун мени кечир...

Кўнглим чигиллари, аламлари бир оз бўлса-да, енгиллашармикан, деган ўйда ушбу хатимни ёздим. Ўти-ниб сўрайман. Ҳаётимнинг бу аччиқ кечмишларидан зинҳор-базинҳор бировга сўзланма. Менимча, бунинг ҳожа-ти йўқ...»

Элмуроднинг руҳини паришонлик чулғади. Юраги тез, нотинч ура бошлади. Бутун борлиги ўз-ўзидан тит-

раб, қақшашга тушди, аниги, шу тонда хотинини бирдан кўргиси, гамига шерик бўлиб, ширин-ширин сўзлар билан уни юпатгиси, таскин бергиси келди.

У ўрнидан сапчиди. Ғани билан хайр-хўшлашишни ҳам насиа қилиб, кўчага чиқди.

У чарогон кўча бўйлаб шаҳар маркази томон илдамлаб кетди. Муайян қарорга келганди: «Замиранинг кўрган бахтсизликлари етарли. Менинг ҳам... Бола. Замира вақтида етим қолганидек, менинг болам ҳам етим қолишига йўл қўйиб бўлмайди! Биз кўрган ғурбатларни бизнинг фарзандларимиз кўришмасин. Шуниси маъқул!..»

Элмурод кўп ўтмай Замира турган ҳовли қопқасига яқинлашди, дарвоза очиқ эди. Замира озган-тўзган, ранги кетганди. Ён томондаги хона остонасида кир ювиб ўтирарди. Ундан бернроқда тетапоя қилаётган болакай бир туриб, бир йиқилиб, бўйни қайрилган қандайдир ўйинчоқни ўйнардн. Ҳар дамда ойнасига кўз ташлаб, ғудранарди:

— Дадам қачон кеядила..

На узбекском языке

САИД РАВШАН

ПРИВАЛЫ

Повесть

Редактор *О. Мулторов*

Рассом *Ф. Шокиров*

Расмлар редактори *А. Кива*

Техн. редактор *Н. Жураева*

Корректор *М. Қудратова*

ИБ № 1557

Босмахонага берилди 4. 07. 80. Босишга рухсат этилди 07.05.80. Р 09025.
Формати 70×08¹₃₂. Босмахона қоғози № 1. Адабий гарнитура. Ўқори босма.
Шартли босма л. 3,15. Нашр л. 3,14. Тиражи 30000. Заказ № 775. Баҳоси 70 т.
Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент, 700129,
Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўш-
қармасининг Морозов номи босмахонасида босилди. Самарқанд,
У. Турсунов кўчаси, 82. 1980

Равшан Саид.

Манзиллар: Қисса. — Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти,
1980.—72 б.

Бухоролик ёзувчи Саид Равшаннинг „Манзиллар“ қиссаси оддий меҳнат кншн-
лари ҳаётига бағишланган.

Равшан Саид. Привалы. Повесть.

ББК 84 Ўз
Ўз